

İÇEL'DE BİR CELÂLÎ: MUSLU ÇAVUŞ İSYANI (1606-1610)

Ensar KÖSE

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi

Öz

17. yüzyıl başlarında, Anadolu'daki ciddi güvenlik sorunlarının başında Celâlî isyanları geliyordu. İçel sancağında ise, diğer bölgelerden kaçarak toplanmış medreseli öğrenci (*suhte*) gruplarının 1603'teki büyük isyanı, toplumsal düzeni berbat etmiştir. Her ne kadar *suhte fesâdi*, alınan sert önlemlerle bastırılmış olsa da, akabinde yeni sorunlar doğurmuştur. Zira İçel'e tayin edilen sancak beyinin güvenliği sağlamak için uyguladığı sert tedbirler, halkın tepkisine neden olmuştur. Yerli halktan tipik bir Celâlî lideri olarak sivrilen Muslu Çavuş, bu kargaşa döneminin ürünüdür. Dağlık alanlara kaçan *suhte* gruplarının yanı sıra, sancak hâricinden gelen Celâlî perâkenceleri de Muslu'nun maiyetine gitmiştir. Böylece 1606'dan itibaren isyan bayrağını çekmiş ve takip eden sene itibarıyla, İçel'in neredeyse tüm önemli kaleleri onun eline geçmiştir. Fakat İçel'in zorlu coğrafi yapısından ötürü, bölgeye asker sevk edilememiştir. Bu arada mâruf Celâlîlerden Kalender-oğlu, bir mektup yazarak Muslu Çavuş'a ittifak teklif etmiştir. Buna karşılık Vezîriâzam Kuyucu Murad Paşa, Muslu Çavuş'a önce sancak beyliği vermiş, daha sonra hile yoluyla Konya'da infaz ettirmiştir. İşte bu araştırmanın konusunu, sözü edilen isyan oluşturmaktadır. Çalışmanın asıl kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut *hüküm* suretlerini ihtiva eden *mühimme* ve *mühimme zeyli* defterlerindeki kayıtlardır. Ayrıca Hazan Bey-zâde, Topçular Kâtibi, Vâsîfî, Sâfî, Peçuyulu ve Kâtib Çelebi gibi muasır Osmanlı tarihçilerinin eserleri de, çalışmanın diğer ana kaynaklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Celâlî İsyancılar, İçel Sancağı, Muslu Çavuş, Kuyucu Murad Paşa.

Abstract

A CELÂLÎ IN İÇEL: MUSLU ÇAVUŞ REBELLION (1606-1610)

The Celâlî riots were the most serious security problem in Anatolia in the early 17th century, as a result of which there were no safety in the provinces and sanjacks under the Celâlî attacks. The situation of the İçel was not different from the other sanjacks. At the beginning of the century, the student rebellion (*suhte fesâdi*) that ruined the social order, was suppressed by the hard measures. But the persecution and mismanagement of the sanjack officer, who came to İçel from outside, caused the public's reactions. Muslu Çavuş, who was a typical Celâlî leader from the local people, came to the forefront during this turbulent period. Shortly after his revolt, in 1607, almost all the important castles had passed into his hands in İçel. But the Ottoman soldiers could not be sent to the rebels, because of

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ensar KÖSE, ensarkose@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 20.10.2017 **Kabul Tarihi/Accepted:** 08.05.2018

DOI: 10.26650/TurkJHist.2018.338980

Cite this article as: Köse E, "A Celâlî in İçel: Muslu Çavuş Rebellion (1606-1610)", *Turkish J Hist* 2018; 67: 23-58.

the geographical structure of the region was rigid. In the meantime, Kalenderoglu, one of the famous Celâlî leaders, wrote a letter and proposed alliance to Muslu Çavuş. The Grand Vizier Kuyucu Murad Pasha was aware of the danger, and he firstly appointed Muslu Çavuş as governor of the İçel sanjak, then dropped the trap and executed him in Konya city. In this research, as well as all the details of the rebellion, some sociological solutions were made about the rebellion. The main sources of the work are Ottoman authors such as Topçular Kâtibi and Kâtib Çelebi, who wrote in detail the events of the time. In addition, some documents and records (as *mühimme* and *mühimme zeyli*) in the Prime Ministry Ottoman Archives are other sources of this research.

Keywords: Ottoman State, Celâlî Rebellions, İçel Sanjak, Muslu Çavuş, Kuyucu Murad Pasha.

Giriş

*“İçel gibi sengistânda Muslu Çavuş nâm şakînin altı yedi pâre kal’ası vardır. Üzerine asker gönderilse ceng eylemek lâzım değil. Dağdan taş yuvarlamak ile askeri helâk ider.”*¹

17. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti’nin, daha öncesinde pek rastlanmayacak derecede bir dizi çetin problemle yüzleşmek zorunda kaldığı genel olarak bilinmektedir. Özellikle batıda Avusturya ve doğuda Safevilere karşı iki cephede yürütülen uzun savaşların, sadece merkezî hazineyi zayıflatmakla kalmayıp, aynı zamanda taşra ve hususiyle Anadolu’da sosyo-ekonomik yapıda ciddi meselelerin ortaya çıkmasına yol açtığı ve “isyanlar çağını” başlattığı konusunda pek çok modern tarihçi hemfikirdir. Bununla birlikte, isyanların hangi zorlayıcı amillerden kaynaklandığı hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunlar, coğrafi keşiflerle irtibatlandırılan dış kaynaklı gelişmeler, iklim değişiminin neden olduğu olumsuzluklar, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Anadolu’da genel nüfus artışının baskısı gibi tabii ve konjonktürel faktörler ve iç dinamiklerin, merkezî idarede yer alma gayretlerinin sarsıcı etkisi gibi noktalar olarak belirtilir². Kuşkusuz Anadolu’nun birçok bölgesinde görülen isyanların, benzer özelliklerinin yanında, mahallî farklılıklardan kaynaklanan hususî nedenleri ve yönleri de olmalıdır. Bunlar, ancak konu hakkında daha fazla örnek vaka incelemesiyle ortaya konabilir. Mamafih çağdaş Osmanlı kaynaklarında “tagayyür” ve “fesâd” gibi terimlerle

¹ Veziriâzam Kuyucu Murad Paşa’nın, 1609 yaz aylarında Üsküdar’da, Celâlîlerin durumunu müzakere ettiği sırada Sultan I. Ahmed’e söylediği rivayet edilen söz (Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, Cilt: I, Hazırlayan: Zeynep Aycibin, İstanbul 2016, s. 421-422).

² Coğrafi keşiflerin Avrupa’ya ve Osmanlı ülkesine etkisiyle alaklı olarak ayrıntı için şuraya bakılabilir: Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt: I, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 311 vd.; İklim değişimleri ve etkileri hakkında şu araştırmaya bakılabilir: Sam White, *Osmanlı’da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, İstanbul 2013; Anadolu’daki nüfus artışı ve baskısı hakkında: M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600*, London 1972.

nitelenen bu dönemi anlamaya matuf olarak, modern tarihçilerin alakası yıllardan beri sürmektedir. M. Akdağ'ın, *suhte fesâdı* ve *Celâlî isyanları* hakkındaki öncü çalışmaları, konuya ilgi duyan tarihçilere bir bakıma zemin oluşturmuştur³. Daha sonra W. J. Griswold ve K. Barkey gibi araştırmacılar, Anadolu isyanlarını ve bunlara karşı merkezî idarenin tutumunu çeşitli yönleriyle ele alıp incelemişler ve teorik bazı yaklaşımlar da ileri sürmüşlerdir⁴. H. İnalçık, vefatından bir süre önce neşrettiği *Devlet-i Aliyye* serisinin ikinci cildini bu kaotik döneme ayırmıştır⁵. Anadolu'da yaşanan genel yıkım ve gerilemeyi, Amasya Sancağı bağlamında inceleyen O. Özel ise, *tahrir* ve *avâriz* kayıtlarını kıyaslamak suretiyle demografik ve ekonomik “çöküş” dair dikkat çekici analizler yapmıştır⁶. Bununla birlikte, Celâlî isyanları genel başlığı altında, birçok farklı lider ve grupların ortaya çıkarak kurulu düzeni bozduğu bu kargaşa döneminin daha iyi anlaşılması, şüphesiz mahallî ölçekte derinlemesine yeni çalışmaların yapılmasına muhtaçtır. Nitekim bu araştırmayla, böylesi bir katkı amaçlanmıştır. Bu yönüyle yapılmak isteneni, bir bakıma “mikro tarihçilik” olarak da adlandırmak mümkündür. Araştırmada cevabı aranan asıl soru, Muslu Çavuş'u isyana iten sebepler ve mecburiyetlerin neler olabileceği hususudur. Bir yazarın, genel manada söylediğine benzer şekilde o da, diğer başka Celâlî reisleri gibi, hedefi sadece kendisine ve adamlarına Osmanlı düzeni içinde sağlam bir yer edinerek geçimini sağlamak, ganimet almak ve boş kalmamak için uğraşan⁷ bir âsi miydi? Yoksa ayırt edici birtakım hususiyetleri var mıydı? Ayrıca isyana karşı merkezî idarenin nasıl bir siyaset takip ettiği, bu vakanın, genel Celâlî isyanları içinde nasıl bir yere oturtulabileceği gibi sorulara da cevaplar aranacaktır.

Ne var ki, hâlihazırda araştırmaya kaynaklık eden arşiv kayıtları ve dönemin kroniklerindeki mahdut bilgiler, böylesi mahallî bir vakanın tüm seyrini kesintisiz vermekten uzaktır. Kaynaklardaki dağınık bilgi kırıntıları bir araya getirildiğinde, hikâyenin olay örgüsünde kapatılamayan ciddi boşlukların olduğu görülür. Bu durum, yer yer tahminî yorumlar yapmayı zorunlu kılmıştır. Ayrıca çalışmanın ana kaynaklarından olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Mühimme (MD)* ve *Mühimme*

³ Mustafa Akdağ'ın, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (1500-1610)* genel başlığı altında *Celâlî isyanları* ve *suhte fesâdı* hakkında yazdığı kitap ve makaleler, 2009'da tek bir kitapta toplanarak yeniden neşredilmiştir. Bu kitapta, “Büyük Kaçgunluk Dönemi (1603-1607)” adlı meşhur makalesi de vardır: *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, “Celâlî İsyancıları”*, İstanbul 2009.

⁴ Ayrıntılı bilgi için şu kitaplara müracaat edilebilir: William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan, 1591-1611*, Çeviri: Ülkün Tansel, İstanbul 2002; Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çeviri: Zeynep Altok, İstanbul 1999.

⁵ Dönemin genel bir değerlendirmesi için şu çalışmalara bakılabilir: Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, İstanbul 2014.

⁶ Oktay Özel, *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia, Amasya 1576-1643*, Brill, Leiden 2016. Anadolu'daki kurulu düzenin çöküşünün, Celâlî gruplarıyla irtibatlı nedenlerinin genel değerlendirmesi için özellikle s. 150 ve devamına bakılabilir.

⁷ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyancı*, s. 173.

Zeyli Defterleri (MZD), tertip şekilleri bakımından bazı zorluklar doğurmuştur. Özellikle Kuyucu Murad Paşa'nın meşhur Celâli seferi sırasında yazılan *hüküm* suretlerini muhtevî 8 numaralı *MZD*, tarih sırası dikkate alınmadan ciltlendiği için, kronolojik takibi zorlaştırmıştır. Sadece oyalamak niyetiyle isyancı Muslu Çavuş'a sancak beyliği verildiğini söyleyip, neredeyse eş zamanlı olarak asıl sancak beyi Mehmed'e hitaben emirler yazılması gibi, Kuyucu'nun karmaşık Celâlî stratejisinin defterdeki yansımaları da, söz konusu zorluğu arttırmıştır. Ancak yine de *mühimme* kayıtlarının, hadiselerin seyrinin takibi açısından sağladığı bilgiler eşsizdir⁸. Araştırmanın diğer kaynak grubu ise, dönemin Osmanlı tarihçilerinin eserleridir. Hasan Bey-zâde⁹, Topçular Kâtibi¹⁰, Mustafa Sâfi¹¹, Mehmed b. Mehmed¹² ve Peçuyulu İbrahim¹³ gibi kronik yazarları, büyük ölçüde birbirlerini tekrar ederler. Öte yandan Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlî seferine katıldığı anlaşılan Vâsıtî, verdiği tafsilatlı bilgiler yönüyle diğerlerinden biraz ayrılrsa da eserini, 1608 sonu itibarıyla nihayetlendirdiği için, Muslu'nun idamı safahatı yer almaz¹⁴. Murad Paşa'nın "Üsküdar Seferi" adıyla 1609 yaz aylarında yaşananlar ve bu meyanda Muslu Çavuş'un idamına giden sürecin yegâne anlatıcısı ise Kâtib Çelebi'dir¹⁵. Kaynağı meçhul olan Çelebi'nin anlatımını, onun sıkı bir takipçisi olan Vak'anüvis Nâimâ da kroniğine olduğu gibi aktarmıştır¹⁶.

⁸ Bu dönemin *hüküm* kayıtları 75 ve 78 numaralı *Mühimme Defterleri* ile 8 numaralı *Mühimme Zeyli Defteri*'nde toplanmıştır. Söz konusu bu defterler, birkaç farklı lisanüstü teze konu olmuştur ki, bunların listesi şöyledir: *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlî Seferi Mühimmesi (1607)*, Hazırlayan: Mehmet Şahin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002; *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâlî Hareketleri, (8 Numaralı Mühimme Zeyli'ne Göre)*, Hazırlayan: Dilek Şahin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003; *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-171)*, Hazırlayan: Selçuk Demir, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008; *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, Hazırlayan: Adem Keleş, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.

⁹ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, Cilt: III, Hazırlayan: Şevki Nezihi Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

¹⁰ *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Cilt: I, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

¹¹ *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, Cilt: II, Hazırlayan: İbrahim Hakkı Çuhadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

¹² *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âli Osman'ı*, Hazırlayan: Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

¹³ Peçuyulu İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, Cilt: II, İstanbul 1283.

¹⁴ Vâsıtî'nin eserinin bilinen iki nüshası vardır ve bunlar, şu iki ayrı çalışmaya konu edilmiştir: Gökür Çelik, *Vâsıtî'nin "Gazavât-ı Murad Paşa" Adlı Eserinin İncelemesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006; Ayşe Pul, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlîlerle Mücadelesi, Gazavât-ı Murad Paşa*, CMT Yayıncılık, Samsun 2014.

¹⁵ Kâtib Çelebi, *Fezleke* adlı meşhur eserinde Muslu Çavuş isyanını, "Vak'a-i Muslu Çavuş der-Silifke" başlığı altında anlatmıştır (*Fezleke*, I, s. 385).

¹⁶ Mustafa Nâimâ Efendi, *Târîh-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâkfikeyn)*, Cilt: II, Hazırlayan: Mehmet İşşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Modern tarihçilerce Muslu Çavuş isyanı, henüz müstakil bir araştırmaya konu edilmemiştir. Yalnız M. Akdağ'ın Celâlî isyanları hakkındaki kitabında, *suhte fesâdıyla* irtibatlı olarak birkaç yerde zikredilmektedir¹⁷. Griswold ise, Kuyucu Murad Paşa'nın, Celâlî liderlerinin ittifakını önlemek için onlara mansıp dağıtması bağlamında, Muslu'ya İçel sancağının verilmesi ve sonrasında infazı olaylarını, Kâtib Çelebi ve Nâimâ'ya atfen anlatır. Ayrıca bu yıllarda, Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olan Gontaut Biron'un tanıklıklarını kaynak göstererek¹⁸, Celâlî liderlerinin Osmanlı idaresine karşı ittifaklarına dikkati çeker¹⁹. Konu hakkında, Çukurova tarihi üzerine araştırmaları bulunan Yılmaz Kurt'un, kişisel akademik sayfasında, kaynağı Nâimâ olan kısa bir derlemesinin olduğu da ilave edilmelidir²⁰.

Bu literatür özetinin ardından, asıl mevzuya girmeden önce, araştırmanın mekânını oluşturan İçel sancağının coğrafi-topografik yapısı hakkında birkaç cümle kurup, ardından bölgedeki isyan olgusunun karakterinde 17. yüzyıl başlarına kadarki değişime işaret edilecektir. Osmanlı idarî teşkilatında bir *sancak/liva* olan İçel topraklarında, tarihsel süreç içinde isyan hareketlerine sıkça rastlanmıştır. Bu durumun sebebini anlamak için bölgeyi, merkezî devlet otoritesiyle problemi olan kişi ve gruplar açısından cazip kılan özelliklerin neler olduğuna bakmak gerekir. Her şeyden önce bölge, dağlık ve engebeli topografik yapıya sahiptir. Sancağın doğu sınırlarını oluşturan Lamas çayından, batı ucundaki Selendi kazasına kadarki arazi, yer yer derin vadilerle oyulmuş dağlar, engebeli yamaçlar ve arızalı coğrafyasıyla dikkati çeker. Sahil boyunca sayısız girinti çıkıntılar bu yapıyı denizden tamamlar. Bu haliyle *Taşeli* olarak adlandırılan bölge, isyancı gruplar açısından doğal bir barınak işlevi görmüştür. Keza denizden korsan saldırısına da imkân sağlamıştır. Öbür yandan bu çetin arazi koşulları, devlet açısından bölgeye kalabalık asker sevk etmeyi neredeyse imkânsız kıldığı gibi, sefer güzergâhının da dışında kalmasına sebep olmuştur. Konya'dan itibaren düz ovada ilerleyerek Lârende'ye ulaşan, buradan yine ovayı takiben Ereğli tarafına doğru devam eden geleneksel Osmanlı sefer güzergâhı, İçel arazisine hiç girmemiştir. Günümüzde, Karaman'ı Akdeniz sahillerine bağlayan ve Toroslar'ın engebeli yamaçlarında Mut-Silifke hattını takip eden güzergâha, Osmanlı Devleti idaresinde hiçbir zaman kalabalık ordu sokulmamıştır. Nitekim 17. yüzyılın başlarında, gerek Anadolu'nun güney kısımlarında isyan halinde olan maruf Celâlîler, gerekse İran üzerine sevk

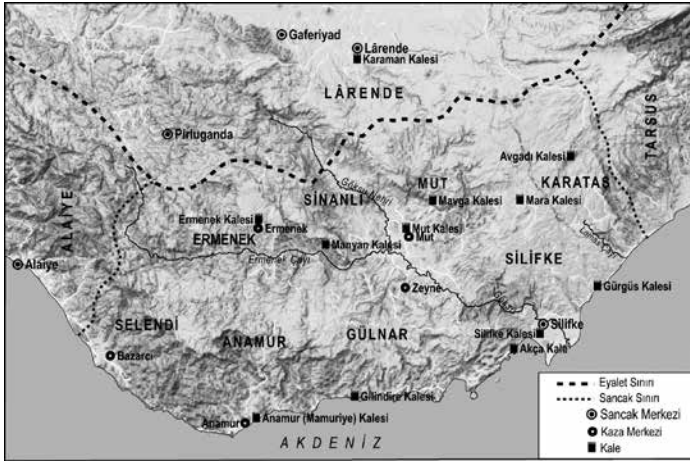
¹⁷ M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 390.

¹⁸ 1605-1610 yılları arasında Fransa'nın, Osmanlı Devleti nezdindeki büyükelçisi olan Jean de Gontaut Biron'un Fransa'ya gönderdiği diplomatik mektuplar, daha sonra Baron de Salignac tarafından yayıma hazırlanarak Paris'te basılmıştır (*Ambassade en Turquie de Jean de Gontaut Biron*, Paris 1889).

¹⁹ Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân*, s. 97, 157, 165-166.

²⁰ "Çukurova'da Büyük Kaçgun: Silifke'de Muslu Çavuş'un İsyânı (1607)" (Kaynak: <http://ankara.academia.edu/YilmazKurt>).

edilen ordu, İçel sancak sınırlarını hep teğet geçmiştir. Örneğin İran seferine çıkan Çığala-zâde Sinan Paşa, Konya'dan hareketle geldiği Lârende sahrasında Nuh Paşa Çiftliği'ne konmuş, ardından Ayrancı Derbendi'nden geçilip Ereğli'ye doğru hareket etmiştir²¹. Keza Kuyucu Murad Paşa'nın 1607 senesi yazında Canbolat-oğlu üzerine düzenlediği seferde, Konya'dan sonra Lârende yakınlarındaki menzillerde konaklanmış, sonra yine Ereğli yolundan devam edilmiştir²². İçel sancağının coğrafi ve askerî bakımdan bu korunaklı durumunun, isyancı grupları ve âsi liderleri cesaretlendirmiş olduğuna şüphe yoktur. Nitekim dönemin Osmanlı kroniklerinde, arazinin bu çetin şartlarına vurgu yapan ifadeler rastlanmaktadır.

Harita: 17. yüzyıl başlarında İçel sancağının genel görünümü.

Mevcut arşiv kaynakları ve kronikler birlikte değerlendirildiğinde, İçel'de 16. yüzyılın sonlarında başlayan ve tedricen artan kargaşanın, sancağın kurulu düzenini çökerterek bölgeyi kaosa sürüklediğini söylemek mümkündür. Tarihsel süreç olarak, düzeni bozucu grupların şu seyri izlediği görülmektedir: Karışıklık Tarsus-Adana taraflarından gelen *Arap aşiretleri*yle başlamış, *suhte* gruplarının bölgede yığılmasıyla artarak sürmüş ve nihayet bu zemin üzerinde, 1606'dan itibaren *Celâli* karakterindeki Muslu Çavuş isyanı patlak vermiştir. Hadiselerde *sarıca-sekban* ve *levant* denilen başıbozuk silahlı gruplar, daima etkin olmuşlardır²³.

²¹ *Topçular Kâtibi*, I, s. 386-387.

²² *Topçular Kâtibi*, I, s. 467.

²³ Klasik dönem Osmanlı teşkilatına göre, Yeniçeri Ocağı'na dâhil bir askerî birlik olan *sekbanlar*, 16. yüzyılda batıda Avusturya seferlerine yaya ve silahlı olarak katılmışlar, sefer sona erince aylıksız kaldıklarından eşkıyalığa başlamışlardı. 17. yüzyılda bunlardan bazıları Celâli grupları arasına karışmış veya mahallî güç odaklarının silahlı adamları olmuşlar, ayrıca taşrada beylerbeyi

İçel'deki isyanlar sırasında bu grupların adına, belgelerde sıkça rastlanmaktadır. Sancakta diğer bir problem kaynağı da *suhte tâifesi* idi²⁴. Bölgenin korunaklı arazisi, çevredeki sancaklardan kovulan medreseli öğrenci gruplarının İçel'de toplanmalarına ortam hazırlamıştır²⁵. 17. yüzyılın başlarında İçel'de sayıları binleri bulan *suhte* yığını, 1603'te umumî bir ayaklanmaya öncülük edecek ve zaten Muslu Çavuş, bu karmaşa ortamının bir ürünü olarak ortaya çıkacaktır²⁶. *Celâlî isyanları* ise, 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı taşra eyaletlerinde görülen isyan ve eşkıyalık hareketlerine verilen genel bir isim olmuştur. Bu isyanların ortaya çıkış nedenleri, tarihsel gelişim süreci ve sonuçları hakkında, bazılarını yukarıda da işaret edilmiş olan birçok araştırma yapmıştır²⁷.

1. Kargaşa ve İsyân

Muslu Çavuş'un menşei ve kimliğine dair, mevcut kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Ama yine de arşiv kayıtlarından bazı karineler çıkarmak mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki Muslu Çavuş, 17. yüzyılın hemen başlarında bölgede kurulu düzene büyük darbe vuran medreseli öğrenci olayları (*suhte fesâdı*) sırasında adından söz ettirmeye başlamıştır. İçel'deki bütün önemli kalelerin *suhtenin* kontrolüne geçmesinin ardından, devlet otoritesini yeniden tesis etme görevi Hasankeyf sancak beyi Mehmed'e verilmiştir. İçel sancak beyinin bu sıralarda nerede olduğuna dair arşiv kayıtlarında herhangi bir bilgi yoktur. Herhalde Avusturya seferinde görevli olmalıdır. Sancak halkının eşkıyalıktan şikâyetine karşılık emirlerin hep kaza kadılarına hitaben yazılması²⁸, ayrıca sâbık İçel sancak beyi Seyyid Ahmed Paşa'nın, *ehl-i fesâdın* bertaraf edilmesi için yardıma çağırılması²⁹, bu tarihlerde sancak beyinin İçel'de olmadığını göstermektedir. 1603'te Mehmed Bey, yanında birkaç yüz atlı ve *sekban* ile birlikte İçel'e gelmiştir. Aslında eşkıya takibi mahiyetindeki olağanüstü görevlerin sancak

---

ve sancakbeylerinin maiyetine girmişlerdi. *Sarıca-sekan* sınıfı için şuraya bakılabilir: Abdülkadir Özcan, "Sekban", *DİA*, Cilt: 36 (Ankara 2009), s. 326-328.

²⁴ Medreseli âsi *suhte* gruplarının ortaya çıkışı ve Anadolu'de sebep oldukları karışıklıklar hakkında tafsilat için şu çalışmalara bakılabilir: M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 145 vd.; Mustafa Alkan, "Softa", *DİA*, Cilt: 37 (Ankara 2009), s. 342-343.

²⁵ *Suhte fesâdının* nedenleri üzerinde uzun uzun duran Mustafa Akdağ, diğer yerlerden kaçan kalabalık grupların, İçel ve çevresindeki sarp bölgeye toplandıklarına dikkati çeker (*Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 153-154).

²⁶ İçel sancağında *suhte tâifesinin* öncülük ettiği isyan ve karışıklık hakkında tafsilat için şu çalışmaya bakılabilir: Ensar Köse, "İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)", *Çukurova Araştırmaları*, Cilt: 3, Sayı: 1 (Yaz 2017), s. 22-51.

²⁷ Genel bir değerlendirmeye için şu çalışmalara bakılabilir: Mücteba İlgürel, "Celâlî İsyânları", *DİA*, Cilt: 7 (Ankara 1993), s. 252-257; Fatma Acun, "Celâlî İsyânları (1591-1611)", *Türkler*, Cilt: 9 (Ankara 2002), s. 695-708.

²⁸ Lârende, Gaferiyad, Aladağ, İçel ve Tarsus sancaklarındaki kadınlara *hüküm*: BOA, *Kâmil Kepeci (KK)*, nr. 70, s. 625 (5 Ekim 1601).

²⁹ Sâbık İçel sancak beyi Seyyid Ahmed Paşa'ya *hüküm*: BOA, *KK*, nr. 70, s. 503 (20 Ocak 1602).

dışından seçilen idarecilere verilmesinin yaygın olduğu düşünüldüğünde, İçel'deki uygulama da normal görünüyordu. Ne var ki bölgede, mahallî güç odaklarının (*âyân-ı vilâyet*) etkin varlığı, sancağa hâriçten gelen idarecilerin daima göz önünde bulundurmaları gereken bir husustu. Onların desteğini almadan, böylesi çetin coğrafyada asayiş sağlamak güçtü. Nitekim Mehmed Bey de başlangıçta, süregelen kargaşadan bezgin oldukları anlaşılan İçel âyanından bazılarında destek görmüştür. Ancak *suhte* gruplarını bertaraf etmek bahanesiyle aşırı sert davranmasından ötürü, karşı tepkinin oluşması çok gecikmedi. Nitekim 1604 yılı başlarında Avgadı Kadısı ile Mirliva Kâimmakamı Mahmud, bölgede yaşananlar hakkında ayrı ayrı gönderdikleri mektuplarda Mehmed Bey'in, "ehl-i fesâd ve eşkıyâdan" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yine bunların bildirdiğine göre Mehmed Bey, İçel'deki yerli halktan nüfuz sahibi bazı kişilerin desteğini almıştır. İşte bunlar arasında Bozkırlı-oğlu Muslu Çavuş ve amcası Mahmud da vardır³⁰. Hâlihazırda Muslu Çavuş'un adının geçtiği en erken tarihli kayıt budur. M. Akdağ, burada zikredilen Bozkırlı-oğlu'nun, daha sonra İçel sancağını ele geçiren ve Kuyucu Murad Paşa tarafından katledilen Muslu Çavuş olduğunu hatırlatmaktadır³¹. Birkaç yıl sonra İçel'deki kaza kadılarına hitaben yazılan bir *hükümde* ise, Muslu Çavuş'un kimliğine işaret eden şu ifadeler yer verilmiştir: "*Bundan akdem İçel begi olan Muslu isyân edüp fesâd ü şenâ'ata sâlik olmağla yerlî olduğuna binâen livâ-i mezbûrın zu'amâ ve erbâb-ı timârından ba'zıları re'âyâ vü berâyânın dahi nîcesi hayflerinden ıztırârî şakî-i mezbûrın hevâsına tâbi' olup...*"³² Bu kayıtlarda dikkati çeken iki ifade vardır ki bunlardan, Muslu Çavuş'un Bozkırlı diye anılan birinin oğlu ve yerli halktan olduğu anlaşılmaktadır. Şu halde onun, bölgenin insanı ve büyük ihtimalle, kalabalık yörük teşekküllerinden olan Bozkırlı cemaatine mensup³³ olduğunu söylemek mümkündür. 1607 tarihli *hükümde* geçen, sâbık İçel beyi olduğuna dair ibarenin ne anlama geldiği ise, araştırmanın ileriki sayfalarında tartışılacaktır.

Mehmet Bey, mahallî âyanın desteğini alarak icra ettiği sert önlemlerle, İçel'deki *suhte* tâifesini büyük oranda ezmiştir. Ancak sancakta sükûnet sağlanamadığı gibi, yaklaşık beş yıl sürecek yeni bir isyana kapı aralanmıştır. Zira Mehmed Bey'in maiyetindeki *levant* ve *sekbânın*, köylere saldırarak halkın canına, malına ve hayvanlarına kast ettiği bildirilmiştir. Bölgeden merkeze gönderilen kâğıtlarda

³⁰ BOA, MD, nr. 75, s. 207, hkm. 423 (20 Nisan 1604).

³¹ M. Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 397.

³² BOA, MZD, nr. 8, s. 96, hkm. 463 (25 Ağustos 1607).

³³ *Tahrir Defterleri* üzerine yapılan araştırmalarda, İçel havalisinde 16. yüzyılda kalabalık Bozkırlı cemaatinin yaşadığı ortaya konmuştur. İçel'de Mut, Gülnar, Silifke ve Ermenek kazalarında *zedâmet* ve *timar* tasarruf eden cemaat mensupları da vardır. Kayıtlarda bunların adlarının, mensubu oldukları cemaatin adına izafeten "Mehmed veled-i Bozkırlı" örneğinde olduğu şekilde kaydedildiği görülür. Ayrıntılı bilgi için şu araştırmaya bakılabilir: Doğan Yörük - Onur Kabak, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Bozkırlı Cemaatleri", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016, Bildiri Kitabı, Konya 2016, s. 791-818.*

yazılanlara bakılırsa halkın evleri yakılmış, 200'den fazla kişi öldürülmüş, çocuklar kaçırılmış, kadın ve kızlar *levant*lere verilmiş, yüzlerce kişi hapsedilip işkenceye maruz bırakılmış, para cezasına çarptırılmış, sayıları binleri bulan koyun, keçi, deve, öküz ve inek sürülüp götürülmüş, halkın ihtiyacı olan buğday, arpa, bal, yağ ve sair yiyecekleri yağmalanmıştır. Ayrıca *suhtenin* tasallutunda bulunan Avgadı, Silifke ve Mut kalelerine girilerek halka türlü zulümler edilmiştir. Bütün bu iddialara, Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve İçel'deki kaza kadılarına yazılan 5 Nisan 1604 tarihli *hükümde* yer verilmiştir³⁴. Bu arada Mehmed Bey ise, halkın *suhte* eşkıyasından çektiklerini merkeze rapor ediyordu. Onun iddiasına göre, korkudan meskun mahallerini bırakan Gülnar kazası halkı dağlara çekilmiş, kaçamayanlar yöredeki metruk bir kaleyi tamir ederek buraya sığınmaya karar vermişlerdi. Bu dramatik hadiseler karşısında merkezden gönderilen mutat emirlere, âsilerin mahkemeye çıkarılması, suçluların cezalandırılması, bu bahaneyle halka zulmedilmemesi, vergi tahsilinde aksama yaşanmaması, kale tamirini ancak kendi imkânlarıyla yapabilecekleri gibi klişe ve umursamaz bir dil hâkimdi³⁵.

Bu tarihlere ait arşiv kayıtları, aslında bölgenin ne derecede büyük bir kargaşaya sürüklendiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin Karaman vilayeti ve İçel sancağının muhafazasıyla görevli olan Nuh Paşa'ya yazılan Eylül 1604 tarihli bir *hükümde* dikkat çekici bilgiler verilmektedir. Celâlî reislerinden Kalender-oğlu ve Karakaş perakendelerinden ayrılan “eşkıyâ ve ehl-i fesad bir iki bin haramzâde”nin İçel taraflarına varıp Mut, Mara, Mamuriye ve Silifke gibi kalelere sığındıkları, gece gündüz halkın canına ve malına saldırdıkları söylenmektedir³⁶. Aynı senenin sonlarında Karaman Mal Defterdarı'na hitaben yazılan bir *hükümde* ise, aslında İçel'in sadece Celâlîler açısından değil, aynı zamanda *dirlik* tasarruf eden kişiler bakımından da ne derecede kanunsuz bir yer haline geldiği şöyle ifade edilmiştir: “İçel sancağında ze'âmet ve timar tasarruf eden müteferrika ve çavuş ve zu'amâ ve erbâb-ı timar *suhte* ve *levendat* birbirine düşmüştür deyü bahâne edüp Eflak seferinden berü vâkı' olan seferlerin hiç birine varmayup...”. Bahsi geçen zümrelerin, bu sırada devam eden Şark (İran) seferinden kaçtıkları da hatırlatılmaktadır³⁷. Ayrıca yöre halkı, birbirine rakip silâhlı eşkıya grupları arasında sıkışıp kalmıştır. Mut kazası ileri gelenleri, *levant* ile *suhte* tâifesi arasında kalan Mut kasabasının harabeye döndüğünü söylemişler, çevredeki köylerin halkı da kasabaya gelip, bu iki gruptan çektikleri sıkıntıları dile getirmişlerdi. Halkın talebi üzerine, Mut'ta ikamet eden Küçük Hasan, yörede düzeni sağlamakla görevlendirilmiştir. Gerçekten de ciddi manada başarı sağlandığından halk biraz olsun rahata

³⁴ BOA, MD, nr. 75, s. 196, hkm. 396 (5 Nisan 1604).

³⁵ BOA, MD, nr. 75, s. 217, hkm. 448 (20 Nisan 1604).

³⁶ BOA, KK, nr. 70, s. 36.

³⁷ BOA, KK, nr. 70, s. 283 (20 Aralık 1604).

kavuşmuştur³⁸. Bu arada eşkıyalık olayları sırasında harap olan Mut Kalesi'nin tamiri ve yeniden şenlendirilmesi için de teşebbüste bulunulmuştur³⁹. Sonuç olarak, alınan bütün bu tedbirler sayesinde İçel sancağındaki *suhte* grupları dağıtılmış ve sükûnet sağlanmış gibi görünüyordu. Fakat diğer taraftan, *suhte* ile *sipahi* ve *altı bölük halkı* arasında husumetin yaşandığı Anadolu'da, karışıklık ve genel asayiş sorunları devam ediyordu. Nitekim Anadolu'da Celâlî seferinde memur edilen Nasuh Paşa'ya yazılan 10 Mart 1605 tarihli *fermanda*, *altı bölük halkı* ile *suhte* sınıfı arasındaki düşmanlığa özellikle dikkat çekilmiş ve bundan sonra her iki grubun da eşkıyalığı bırakıp kendi işlerinde olmaları istenmişti⁴⁰. Batıda Avusturya ile savaş hali sürdüğünden, sefer hazırlıklarından kaynaklanan sıkıntılar da eksik olmuyordu. Karaman Beylerbeyi Ömer Paşa, eyalet askeriyle beraber 1605 yılı baharında sefere katılmak üzere emir almış⁴¹, İçel sancağı ise, sâbık Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın sorumluluğuna bırakılmıştı. Bu sırada sancak Mehmed Bey'in uhdesinde olup, *altı bölük halkı* üzerine, *sipahi oğullarından* 190. Bölükte günlük 20 akçe ulûfeli Hasan-oğlu Bostan kethüda tayin edilmiştir. Bu hususta İçel kaza kadılarına hitaben yazılan *hükümde*, kimsenin emirlere muhalefet ederek düzeni bozmasına fırsat verilmemesi hususu tembihlenmiştir⁴².

1607 senesi yaz aylarına ait *mühimme* kayıtlarında, Muslu Çavuş'un bir âsi olduğu ifade edilmektedir. Ancak onun nasıl mahallî bir isyancı haline geldiğine dair mevcut kaynaklarda açık işaretler yoktur. Anadolu'daki Celâlî isyanlarının genel seyriyle birlikte düşünüldüğünde, Muslu'nun hikâyesinde 1606 tarihinin bir kırılma yılı olabileceği akla gelmektedir. Çünkü *suhte fesâdı* ve başıboş Celâlîlerin yığılması nedeniyle sosyal dokusu tahrip olan İçel'de, resmen sancak beyliği görevinde bulunan Mehmed Bey'in, bir türlü otorite sağlayamadığı görülüyordu. Bundan ötürü Mart 1605'te sancağın nüfuzlu kişilerinden Mutlu Küçük Hasan, düzeni sağlamakla görevli legal silahlı güçler üzerine "baş ve buğ" tayin edilmişti⁴³. Aynı senenin bahar aylarında ise, sâbık Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın, "İçel mutasarrıfı" sıfatıyla sancakta düzeni sağlamakla görevlendirildiğine dair kayıt vardır⁴⁴. 1605 yılına ait bu gibi arşiv kayıtlarında, Muslu Çavuş'un adının hiç geçmemesi dikkat çekicidir. Herhalde onun, henüz resmî bir görev ifa etmediği ve ayrıca cezayı mucip faaliyette de bulunmadığını düşünmek yanlış olmasa gerektir. 1606 senesi ise, sancakta neler olup bittiğine ışık tutacak arşiv kaynakları bakımından neredeyse tamamen karanlıktır.

³⁸ BOA, MD, nr. 75, s. 304, hkm. 637 (6 Şubat 1605).

³⁹ BOA, MD, nr. 75, s. 71, hkm. 114 (4 Mart 1605).

⁴⁰ BOA, MD, nr. 75, s. 113, hkm. 203. Aynı minvalde Anadolu'daki *altı bölük halkı*na hitaben yazılan *hüküm*: MD, nr. 75, s. 114, hkm. 207 (10 Mart 1605).

⁴¹ BOA, MD, nr. 75, s. 268, hkm. 560 (3 Nisan 1605).

⁴² BOA, MD, nr. 75, s. 53, hkm. 77 (17 Nisan 1605).

⁴³ BOA, MD, nr. 75, s. 71, hkm. 114 (4 Mart 1605).

⁴⁴ BOA, MD, nr. 75, s. 53, hkm. 77 (17 Nisan 1605).

Oysa 1606, Anadolu'da Celâlî isyanlarının tedricen artış gösterdiği bir yıldır. Celâlî seferine çıkan Ferhad Paşa, ordusunu Eylül 1606 ortalarında Konya'dan Lârende'ye doğru yürüyüşe geçirdiği sıralarda, İçel'de *suhte* ve *levant* gruplarının düzeni bozucu faaliyetleri sürüyordu. Tarsus ve Adana taraflarında ise Cemşid adlı mahallî lider isyan halindeydi. Ancak Ferhad Paşa, Canbolat-oğlu'nu hedefe alarak Lârende'den Ereğli'ye doğru devam ederken, İçel'in düzenini sağlama görevini sâbık Karaman Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya havale etti, Cemşid üzerine ise Tırnakçı kardeşi Hüseyin Paşa'yı gönderdi⁴⁵. Dönemin Osmanlı kroniklerinden Topçular Kâtibi, Ferhad Paşa'nın Konya sahrasına konduğu sırada Anadolu'da isyan halinde olan Celâlî liderlerini tek tek saymaktadır. Kara Said, Kalenderoğlu, Tavail ve Canbolat-oğlu gibi isyancılar arasında Muslu Çavuş'un adı geçmez. Buna karşılık "İçel'de *suhte* eşkıyâları tuğyânlarından reâyânın kühîstânlarda tevattun" ettiğini belirtmekte, bu kaotik ortamda eyaletlerdeki mîrimîranın, ancak kendilerini koruyabildikleri, zorbalara ve *sekban*ların köyleri viraneye çevirdiği, halkın ise korunaklı dağlık yerlerde toplandıklarını yazmaktadır⁴⁶. Tasvir edilen bu genel manzara üzerine, Muslu'nun hikâyesini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olacak bazı tahminler yapılabilir. Öncelikle bu sırada İçel sancağında, adından söz ettirecek bir âsi liderin henüz olmadığı dikkati çeker. Nitekim 1603'te, sancakta neredeyse bütün kalelerin *suhte* gruplarının eline geçmesi sırasında ve akabinde de, dağınık isyancı grupları etrafında toplayacak bir liderin olmadığı görülmüştü. Bu durum, Muslu Çavuş'un parlamasına kadar sürmüştür. Öte yandan, bölgede düzeni bozucu asıl unsur olarak, *suhte* ve *levant*in yanı sıra, yukarıda da işaret edilen Celâlî perakendelerinin adı geçmektedir. İçel'de yığılan silahlı gruplardan önemli miktarının Muslu'nun maiyetine girdiği, başka bir deyişle Muslu'nun onlara liderlik yaptığı tahmin edilebilir. Böylesi kalabalık gruplar karşısında, mahallî idarecilerin etkin bir varlık gösteremedikleri, hatta Topçular Kâtibi'nin ifadesiyle güçlerinin, ancak kendilerini korumaya yettiği anlaşılmaktadır. İşte Muslu Çavuş, İçel sancağının karmaşaya teslim olmuş görünen böylesi bir atmosferde ortaya çıkmıştır.

Serdar Ferhad Paşa'nın Celâlî seferinden beklenen yarar sağlanmayınca, sadaret mührü 11 Aralık 1606 tarihinde, yaşlı ve tecrübeli devlet adamı (Kuyucu) Murad Paşa'ya verildi⁴⁷. Kuyucu'nun öncelikli hedefinde, Anadolu'da dışlı iki âsi lider vardı ki, bunlardan ilki Halep'te isyan eden Canbolat-oğlu Ali Paşa, diğeri ise Kalender-oğlu idi. Serdarın, Muslu Çavuş ve Cemşid Bey misali ufak Celâlîler içinse, mansip tevcihiyle oyalamak ve fırsat yakalandığında "sühûletle" ortadan kaldırmak gibi daha esaslı planları vardı. İşte Muslu Çavuş'a İçel sancak beyliği görevi, Celâlî seferine çıkmadan hemen önce, yapılan hazırlıklar kapsamında

⁴⁵ Tafsilat için bakılabilir: *Topçular Kâtibi*, I, s. 465-467; *Zübdetü't-tevârih*, s. 49; *Fezleke*, I, s. 371.

⁴⁶ *Topçular Kâtibi*, I, s. 465.

⁴⁷ Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, Cilt: 26 (Ankara 2002), s. 507; Kâtib Çelebi ayrıca, Murad Paşa'nın hayatını kısa olarak vermektedir (*Fezleke*, I, s. 446-447).

Kuyucu Murad Paşa tarafından verilmiş olmalıdır. Mevcut *hüküm* suretlerinin kronolojisine bakılırsa, Muslu'nun sancak beyi olduğu belirtilen 6 Temmuz 1607 tarihli ilk kayıt şudur: “İçel sancağı begi olan Muslu hevâsına tâbi‘ ba‘zı eşkiyâ ile varup Lârende nâm kasabayı muhâsara eylediği i‘lâm olunmağın...⁴⁸.” Muslu Çavuş’un, burada sözü edilen Lârende’ye saldırı hadisesi Haziran 1607’de meydana geldiğine göre, sancak beyliği görevi bu tarihte veya birkaç ay öncesinde tevcih edilmiş olmalıdır. Celâlî seferine katılmaları hususunda gevşek davranan Anadolu’daki vilayet idarecilerine, bir an önce adamlarıyla birlikte gelip Serdar Murad Paşa’nın emrine girmeleri hususunda yazılan, 9 Temmuz 1607 tarihli umumî *ferman*ın bir sureti de, “İçel sancağı begi Muslu Bey’e vech-i meşruh üzere” ibaresiyle Muslu Çavuş’a gönderilmiştir⁴⁹. Bu minvalde başka bir kayıt yoktur. Zaten aynı tarihlerde, bu defa Muslu’nun görevden alındığını gösteren açık işaretler vardır. Örneğin, yukarıda bahsi geçen Mutlu Küçük Hasan’a hitaben yazılan 6 Temmuz 1607 tarihli *hüküm*deki şu ifadeler dikkat çekicidir: “Sâbıkâ İçel sancağı beyi olup emr-i şerîfe itâ‘at etmeyüp fesâd ü şenâ‘at üzere olan Muslu⁵⁰.” Bunun hemen ardından bu defa 10 Temmuz’da, “İçel sancağı begi Mehmed Bey’e hüküm ki” hitabıyla yazılan emirde ise, Muslu’nun şekavetine vurgu yapılarak, sancak beyliğinin yeniden Mehmed Bey’e tevcih edildiği belirtilmektedir⁵¹. Muslu Çavuş’a aslında bir nevi “yem” olarak verilmiş olan kâğıt üzerindeki İçel sancak beyliği görevinin, onun bu tuzağı fark ederek orduya gitmemesi üzerine, Temmuz 1607 başlarında tekrar geri alındığı anlaşılmaktadır. Şu halde, Kuyucu Murad Paşa tarafından İçel’in idaresinin Muslu Çavuş’a, Celâlî seferine katılması şartıyla verilmesinin, zamanın şartları dikkate alındığında mantıklı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü sancakta nüfuzu tedricen arttığı hissedilen Muslu Çavuş’un etrafında, yukarıda sözü edilen Kalender-oğlu ve Karakaş perakendelerinden İçel’e kaçmış ve sayıları iki bin civarında olduğu belirtilen gayri nizami silahlı adamlardan önemli bir kalabalığın toplanmış olması kuvvetle muhtemeldir. İşte Muslu’nun bunlar ve kuşkusuz sancağın “legal” kuvvetleriyle sefere katılması halinde, bir yandan merkezî orduya asker sağlanırken, öte yandan düzeni bozan silâhli grupların bölgeden dağıtılması, bu arada ordugâha gelen Muslu Çavuş’un ise kolaylıkla ortadan kaldırılması amaçlanmış olmalıdır. Ne var ki, yukarıdaki *mühimme* kayıtlarında da açıkça belirtildiği üzere Muslu Çavuş, emre itaat etmeyerek tam bir isyancı durumuna düşmüş, üstelik bir de Lârende şehrine saldırmış, bunun üzerine İçel sancağı, en geç 10 Temmuz 1607 tarihi itibarıyla yeniden Mehmed Bey’e verilmiştir.

⁴⁸ Karaman Beylerbeyi’ne *hüküm*: BOA, *MZD*, nr. 8, s. 78, hkm. 373 (6 Temmuz 1607).

⁴⁹ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 106, hkm. 509-510 (9 Temmuz 1607).

⁵⁰ Mut Kalesi’nde sâkin olan Küçük Hasan’a *hüküm*: BOA, *MZD*, nr. 8, s. 76, hkm. 361 (6 Temmuz 1607).

⁵¹ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 107, hkm. 517 (10 Temmuz 1607).

1607 senesi yaz aylarına girilirken, İçel sancağının önemli kasaba ve kaleleri çoktan Muslu Çavuş'un tahakkümüne girmiş bulunuyordu. Hatta maiyetindeki eşkıya gruplarıyla beraber, muhtemelen Haziran 1607'de Lârende şehrine de saldırdığı haber verildi. Bölgeden merkeze ulaşan şikâyetlerde, Muslu'nun İbrala köyüne varıp, halka 2.200 kuruş ceza kestiği, muhalefet edenleri tutarak hapse attırıp İçel'e götürdüğü, bu kişileri ancak, kefaletle tüccardan kendisi için 1.100 kuruş borç aldırdıktan sonra saldırdığı söyleniyordu⁵². Muslu Çavuş'un Lârende'ye niye saldırdığı hususu açık değildir. Anadolu'nun diğer başka yerleri gibi İçel bölgesinde de, moral ve askerî üstünlük henüz Celâlîlerde olduğundan, bu atmosferde Muslu Çavuş da önce İçel'in önemli kalelerini zapt etmiş, sonra da nüfuz alanını genişletmek, adam ve para toplamak ve belki de muhaliflerini cezalandırmak düşüncesiyle Lârende'ye saldırmış olabilir. Vâsîfî, Muslu Çavuş'un isyan etmesi ve Lârende'ye saldırısı hakkında şu satırları yazmaktadır: “İçel tarafında Muslu Bey dedikleri seg dahi izhâr-ı isyân ve isrâr-ı tuğyân edüp, taht-ı Yunan olan Karaman -ki enâm beyninde Lârende dimekle ma'rûfdur- zikr olan şehri-uzmâ nâr-ı gâret ve bâd-ı hasâret ile yakup yıkup harâb eyleyüp, isyân ü tuğyânı hadd-i tevâtüre ermişdir⁵³.”

Buna karşılık Sancakbeyi Mehmed'in âsiler karşısındaki aczi ortaya çıkınca, Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa isyanı bastırma ve Muslu'yu ele geçirmekle görevlendirildi. Bu hususta Mehmed Paşa'ya hitaben yazılan 6 Temmuz 1607 tarihli *fermanda*, emri aldığı gibi tüm kuvvetini toplayarak isyancılar üzerine hareket edip, kaçmaya fırsat vermeden ele geçirdiği âsilerin işlerini bitirmesi, böylece isyan niyetinde olan başkalarına ibret olması istendi⁵⁴. Bu arada Muslu, gücünü mümkün olduğunca arttırmak ve adam toplamak için boş durmuyordu. Mut Kalesi'nde ikamet eden Küçük Hasan'a haber göndererek, maiyetine katılması için tehdit etti. Zira Küçük Hasan sıradan bir kişi değildi. Birkaç yıl önce *suhte tâifesinin* bertaraf edilmesinde ve Mut şehir merkezinde düzenin yeniden tesisinde önemli hizmetleri olmuştu. Celâlî tehdidine karşı koyamayan Hasan, önce Muslu'nun emrine girdiyse de, daha sonra tekrar Mut'a geri döndü. Buna karşılık hükümet, sancakta Muslu'ya karşı birlik oluşturmaya çalışıyordu. Bu meyanda Küçük Hasan'a hitaben yazılan 6 Temmuz 1607 tarihli *hükümde*, daha önce Muslu'nun yanına gitmesi korkmuş olmasına hamledilerek, şayet Mehmed Paşa'nın maiyetine girerek yardım ederse affedileceği hatırlatıldı⁵⁵. Ama üstünlüğün isyancılarda olduğuna hiç şüphe yoktu. Zira İçel'deki bütün önemli kaleler, çoktan Muslu Çavuş'un eline geçmişti. Muslu'yla mücadele etmesi hususunda *ferman* yazılan İçel Beyi Mehmed ise, nafîle şekilde direniyordu. İstanbul'a gönderdiği raporda, önce Mara Kalesi üzerine yürüyerek

⁵² BOA, MZD, nr. 8, s. 95, hkm. 461 (25 Ağustos 1607).

⁵³ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 59.

⁵⁴ Karaman Beylerbeyi'ne *hüküm*: BOA, MZD, nr. 8, s. 78, hkm. 373 (6 Temmuz 1607).

⁵⁵ Mut Kalesi'nde sâkin olan Küçük Hasan'a hitaben yazılan *hüküm*: BOA, MZD, nr. 8, s. 76, hkm. 361 (6 Temmuz 1607).

âsilerden kurtardığını, bu kalenin muhafazasında kalması için Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa'dan emir aldığını; fakat yeterli zahire ve cephaneye olmadığından burada kalmanın imkânı bulunmadığını ifade etti. Ardından da, hâlâ Muslu'nun tahakkümünde bulunan Mut ve Silifke kaleleri üzerine harekete geçmek için müsaade istedi. Mehmed Bey'in planı, geri almayı umduğu bu kalelere yerleşerek sancağın muhafazasını sağlamaktı. Merkezden ona yazılan 10 Temmuz 1607 tarihli *hükümde*, Mara Kalesi'nin muhafazası için dizdar ve işe yarar adamlar koyması, kendisinin ise maiyetindeki askerle beraber Muslu üzerine yürümesi emredildi⁵⁶. Ancak tuhaf bir şekilde, Mehmed Bey'e yazılan aynı tarihli başka bir *hükümde* ise, Kuyucu Murad Paşa'nın ordusuna katılması hususunda acele etmesi isteniyordu⁵⁷.

Celâlî seferi seraskeri Kuyucu Murad Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 18 Ağustos 1607 tarihinde Konya'ya geldiği tarihlerde⁵⁸ İçel sancağı, büyük ölçüde Muslu Çavuş'un liderliğindeki isyancıların kontrolü altındaydı. Bu arada Muslu'nun, çevredeki diğer Celâlî liderleriyle herhangi bir irtibatının olup olmadığı belli değildir. Osmanlı ordusu karşısında tutunamayan Kalender-oğlu'nun Bursa taraflarına çekildiği düşünülürse⁵⁹, bu safhada onunla bir temasının olması ihtimal dışıdır. Ancak Tarsus'ta kendisine sancakbeyliği tevcih edilmesine rağmen isyan halini sürdüren Cemşid'le aralarında, en azından haber akışının bulunması tabiidir. Serdar Kuyucu Murad Paşa'nın ısrarlı emirlerine rağmen Cemşid'in, Konya'ya vararak orduya katılmaktan imtina etmesinin⁶⁰, Muslu Çavuş'un hareketiyle benzerlik taşıması da, isyancı liderlerin muhtemelen merkezî idareye güvensizliklerini göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur. Murad Paşa'nın, isyancılara karşı icra ettiği şiddet dozu hakikaten yüksek ezme hareketi de⁶¹, söz konusu güvensizliği beslemiş olabilir. Öte yandan bu tedbirlerin, en azından İçel sancağı bağlamında âsilerin gözünü korkuttuğu ise şüphelidir. Hatta Kuyucu'nun Konya'dan hareketinden kısa süre önce, sefer güzergâhı üzerinde bulunan Gaferiyad (günümüzde Karaman'a bağlı Kazımkarabekir) ve Lârende taraflarında, bazı eşkıyalık hareketleri kayıtlara geçmiştir. Lârende şehir merkezinde *silâhdar* ve *sipâhi* sınıftan kişilerin, eşkıya ile ittifak yaptıkları ve ayrıca *ulufeciyân-ı yeminden* İbrahim'in evini bastıkları, üzerlerine asker gönderilince firar ettikleri haber verilmiştir⁶². Öte yandan mahallî idarecilerin bazı uygulamaları da şikâyet konusu edilmiştir. Gaferiyad ahalisinin,

⁵⁶ İçel Sancak beyi Mehmed'e yazılan *hüküm*: BOA, *MZD*, nr. 8, s. 107, hkm. 517 (10 Temmuz 1607).

⁵⁷ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 206, hkm. 510 (9 Temmuz 1607).

⁵⁸ Tafsilat için: *Topçular Kâtibi*, I, s. 492-493; *Fezleke*, I, s. 382.

⁵⁹ Kendisine sancak beyliği verilen Kalender-oğlu'nun, Ankara'ya varması ve onu şehre sokmayan Ankara Kadısı ile aralarındaki mülakat hakkında: *Zübdetü'l-tevârih*, s. 60-62; *Fezleke*, I, s. 383-384.

⁶⁰ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 30, hkm. 119 (11 Ağustos 1607).

⁶¹ Serdar Kuyucu Murad Paşa'nın Konya'da icra ettiği idamlar hakkında: *Topçular Kâtibi*, I, s. 493.

⁶² BOA, *MZD*, nr. 8, s. 86, 90, hkm. 430, 446 (4 Ağustos 1607).

hükümete sundukları bir *mahzardaki* iddialarına göre beylerbeyi, voyvoda, sancakbeyi ve diğer *ehl-i örf* kesimi, ziyade atlı ile kasabaya gelip halkın evlerine konarak, bedava yem ve yiyecek talebiyle onları tacizden geri durmuyorlardı⁶³. Yine Gaferiyad halkının diğer bir şikâyetinde, Muslu isyanını bastırmak için kazalarında silahlı *sekban* olduğu ve bunlar arasından adam toplamak bahanesiyle üzerlerine baskı uygulandığından yakınılmıştır⁶⁴.

Şayet halkın iddiaları doğruysa bu durum, aynı zamanda Muslu Çavuş isyanını bastırmak için silâhlı adam toplamada karşılaşılan zorluğu da gösteriyordu. İçel sancağında Muslu ile baş edecek silahlı bir gücün olmadığı açıktır. Nitekim Muslu'ya katılanların sadece başiboş gruplar değil, aynı zamanda *dirlik* tasarruf edenlerin de olduğuna dair kayıtlar, bunun bir delilidir. İçel'deki *dirlik* sahipleri ve halktan âsilere katılanlar olması hükümet tarafından, Muslu'nun "yerli" bir kişi olmasına bağlanmış, sancaktaki *zeâmet* ve *timar* erbabından bazıları ve halktan nicesinin, korkularından ötürü mecburen ona katıldıkları şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle, mecburi olarak âsilere katılanların affedilmesi düşünülmüştür. Nitekim daha sonra Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilince, İçel'den bu şekilde Muslu'ya katılmış olanlar şayet gelip Paşa'nın maiyetine girerlerse, bunların suçlarının affedileceği, aksi takdirde söz dinlemeyerek eşkıyanın yanında kalanların ise, daha sonra hiçbir şekilde özürlerinin dikkate alınmayacağı ve cezaya çarptırılacakları ilan edilmiştir⁶⁵. Bu arada âsilerle çıkan çatışmada ölenlerin yanı sıra, kargaşadan ve korkudan dolayı İçel sancağını terk ederek başka yerlere göçenlerin *dirlikleri* boşa (*mahlûl*) kalmıştı. Mehmed Paşa hükümete sunduğu raporda, sahiplerinin ölümü veya firarı sebebiyle boşalan *timar*ların, 5'te 1 eksikle, muharebede yoldaşlık edenlere verilmesini önermiştir. 25 Ağustos 1607 tarihli iki ayrı *fermanla* buna müsaade edildi⁶⁶. Diğer yandan kendisiyle beraber Muslu üzerine gelmeyip de Karaman'da kalan *zeâmet* ve *timar* erbabının *dirliklerini* de iptal ederek, müstahak olanlara dağıtmasına da izin verildi⁶⁷. Bu tedbirlere rağmen Mehmed Paşa'nın, asker toplama hususunda sıkıntılar yaşadığı anlaşılmaktadır. Büyük oranda Karaman eyaletinden yazacağı askere ve İçel âyanına bel bağlamıştı. Bu düşüncelerle, Lârende ve çevresindeki kazalarda mevcut olan *bölük* halkından 200 kadar asker yazılması hususundaki talebi, 25 Ağustos 1607 tarihli cevabî yazıyla merkez tarafından da uygun görüldü⁶⁸. Aynı tarihte, İçel sancağındaki nüfuzlu kişilerin de yardımına başvuruldu. Bunlardan birisi, Selendi kazasının köklü hânedarından

⁶³ BOA, MZD, nr. 8, s. 91, hkm. 450 (25 Ağustos 1607).

⁶⁴ BOA, MZD, nr. 8, s. 152, hkm. 891 (16 Eylül 1607).

⁶⁵ İçel sancağındaki kaza kadılarına *hüküm*: BOA, MZD, nr. 8, s. 96, hkm. 463 (25 Ağustos 1607).

⁶⁶ BOA, MZD, nr. 8, s. 96, hkm. 464 (25 Ağustos 1607).

⁶⁷ BOA, MZD, nr. 8, s. 96, hkm. 465 (25 Ağustos 1607).

⁶⁸ BOA, MZD, nr. 8, s. 96, hkm. 466 (25 Ağustos 1607).

Arslan Gâzi-oğulları'ndan Ali Çavuş'tu. Ona hitaben yazılan *hükümde*, 200 kadar işe yarar ve silahlı adamla beraber Mehmed Paşa'nın hizmetine girmesi, uygun göreceği işleri yapması ve bu şekildeki hizmetinin mükâfatsız kalmayacağı ifade edilmişti. Aynı şekilde yardıma çağrılanlar arasında, İçel'de Yıva-oğlu Osman Çavuş da vardı⁶⁹. Yine bu minvalde Lârende, Gaferiyad, Belviran, Eskiil, Aladağ, Pirluganda (günümüzde Taşkent) ve Kırış kadılarına da emirler yazılmıştır. Bu kâğıtlarda, önce birkaç defa orduya katılması hususunda Muslu Çavuş'a *ahkâm-ı şerife* gönderildiği halde itaat etmediği, kendisine bağlı nice eşkiya ile fesat ve kötülüklerini sürdürdüğü, bu sebeple hakkından gelinmesinin önemli olduğu hatırlatılmış, sonra da Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın maiyetine girmeleri istenmiştir⁷⁰. Yardım talep edilenler arasında Alaiye sancak beyi Behram Bey ile Beyşehir sancak beyi Emirşah Bey de vardı⁷¹. Behram Bey'in yanı sıra Anadolu'daki birçok sancak beyine hitaben yazılan 27 Ağustos 1607 tarihli *hükümde* şöyle denilmektedir:

“Bundan akdem İçel sancağı beyi olan Muslu ordu-yı hümâyûnuma gelüp serdâr-ı âlî-mikdârıma mülâkî olasın deyü defeâtle evâmîr-i şerife gönderilmiş iken itâ'at-ı emr etmeyüp hevâsına tâbî' nice eşkiyâyı yanına cem' edüp memâlik-i mahrûsemde vâkî' kasabât ve kurâyı ihrak ve re'âyâ vü berâyânın emvâl ü erzâkların gâret ü hasârat ve katl-i nüfus etmekden hâlî olmadıkları ecilden bi-inâyetillâhi te'âlâ ele getirülüp def'-i mazarratları mühimmât-ı dîn ü devletden olmağla emîr'ü'l-ümerâi'l-kirâm Karaman Beylerbeyisi olan Mehmed dâme ikbâlühû baş [ve] buğ ta'yin olunmağın sen dahi sancağına tâbî' alaybeyi ve zu'amâ ve erbâb-ı timar ve çeribaşı ve çeri sürücüleriyile mu'accelen kalkup müşârün-ileyhin yanına varup vech ü münâsib gördüğü üzere hizmetde ve yoldaşlıkda bulunman bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuşdur buyurdum ki.”⁷²

Emre itaat etmeyen *zeâmet* ve *timar* sahiplerinin *dirliklerinin* mîrî için ellerinden alınıp, kendilerinin cezalandırılacağı da hatırlatılan bu *fermanın* birer sureti İçel Beyi Mehmed Bey'e, Beyşehir Beyi Emirşah Bey'e, Aksaray Beyi Hasan Bey'e, sâbık Alaiye Beyi Mahmud Bey'e -yarar ve silahlı adamları ve *yerli sekban* ile varıp hizmet etmesi halinde âlâ bir mansıpla ödüllendirileceği hatırlatılarak-, Konya ve Beyşehir alaybeylerine -livada bulunan *zuamâ*, *timar erbabı*, *çeribaşı*, *çeri sürücüler* ve yarar adamlarıyla mükemmel silahlanmış olarak-, Akşehir, Kırşehir ve Niğde beylerine, Hınıs sancak beyi olan Nurullah'a, Çankırı sancak beyi Ömer Bey'e yazılmıştır⁷³.

⁶⁹ BOA, MZD, nr. 8, s. 97, hkm. 469-470 (25 Ağustos 1607).

⁷⁰ BOA, MZD, nr. 8, s. 23, hkm. 96 (26 Ağustos 1607).

⁷¹ BOA, MZD, nr. 8, s. 26, hkm. 106-107 (26 Ağustos 1607).

⁷² BOA, MZD, nr. 8, s. 183, hkm. 1020-1021 (27 Ağustos 1607).

⁷³ BOA, MZD, nr. 8, s. 183, hkm. 1021-1029 (27 Ağustos 1607).

Sefer güzergâhı boyunca âsileri temizleyerek ilerleyen Kuyucu Murad Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, 2 Temmuz 1607 tarihinde Konya'ya ulaştı. Burada da isyancı elebaşlarından birçoğu katledildi. Seferin bundan sonraki hedefinin kim olacağı hususundaki müzakerede, Kalender-oğlu işinin sonraya bırakılmasına ve Canbolat-oğlu üzerine yürünmesine karar verildi. Bu sefere bizzat katıldığı anlaşılan Vâsîti'nin ifadelerine bakılırsa, böyle bir karar alınmasının nedeni, Celâlî liderlerinin ittifakını önlemektir⁷⁴. Ordu Ağustos 1607 sonlarında Lârende'ye ulaştığında⁷⁵, İçel ve Tarsus taraflarında üstünlük, genel olarak isyancıların tarafında görünüyordu. Tasallutu altındaki bazı kaleleri kaybetmekle birlikte, İçel'de Muslu Çavuş'un durumunda henüz belirgin bir gerileme yoktu. Tarsus sancağında ise Cemşid Bey'den mütevellit sıkıntılar gün geçtikçe artıyordu. Konya'da orduya katılması hususunda gönderilen emirlere kulak asmayan Cemşid vazifeden azledilerek, 25 Ağustos 1607 tarihinde sancağının idaresi Mirza Bey'e verildi⁷⁶. Cemşid ise, kendine uydurduğu bölükbaşılarda birlikte Namrun Kalesi'ni⁷⁷ muhasara ederek, içine *sekban* yerleştirdi. Bunların yakalanması ve sancakta düzenin sağlanması hususunda 12 Eylül'de Tarsus Kalesi Dizdarı Durak'a emir yazıldı⁷⁸. Tarsus'ta başka bir arıza kaynağı da, “ser-eşkiya” olduğu gerekçesiyle *zeâmeti* elinden alınca firar eden, Alaybeyi Arslan idi⁷⁹.

Tekrar Muslu Çavuş'un hikâyesine dönersek, Kuyucu Murad Paşa'nın Lârende'ye gelmesiyle beraber, isyancılar aleyhine birtakım gelişmelerin olduğu görülür. Zira dönemin tarihçilerinin anlatımına bakılırsa, İçel halkından bazı “feryâdcılar” Lârende'de orduya vararak, bölgedeki mevcut durumu şu sözlerle ifade etmişlerdir: “*Livâ-i İçel'de ve Adalya'da ve Silifke'de eşkiyâlar ve suhte zalemesi, tîr ü kemanları ve tüfengli hâyinler peydâ olup, Silifke boğazlarından palankalar icâd edüp bir alay adüv kavimdir*”⁸⁰. Buna karşı asıl hedefi Canbolat-oğlu olan Murad Paşa'nın, aslında fazla oyalanmaya niyeti yoktur. Ancak Rumeli tarafından gelen askerinin orduya Lârende'de henüz dâhil olması nedeniyle, bir müddet konaklama ihtiyacı doğmuştur⁸¹. Nitekim burada 16 Eylül'e kadar kalınacaktır. Bu süreden istifade edilerek, İçel'deki isyancılar üzerine sınırlı sayıda kuvvet göndermeye karar verildi. Topçular Kâtibi'ne göre Serdar Murada Paşa, *ulûfeciyân-ı yemin* ağası Gedizli Ali Ağa'yı, *silâhdardan* ve *süvari yeniçerilerden* ve Niğde, Kayseri ve Aksaray sancaklarının mirlivaları ve *tüfekli cebecilerini*; Mustafa

⁷⁴ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 58-59.

⁷⁵ *Topçular Kâtibi*, I, s. 494.

⁷⁶ BOA, MZD, nr. 8, s. 146, hkm. 850; s. 98, hkm. 472-473.

⁷⁷ Namrun Kalesi, günümüzde Mersin'in kuzey-doğusunda Çamlıyayla ilçe merkezinin kuzeyinde bulunmaktadır.

⁷⁸ BOA, MZD, nr. 8, s. 176, hkm. 997 (12 Eylül 1607).

⁷⁹ BOA, MZD, nr. 8, s. 158, hkm. 922 (18 Eylül 1607).

⁸⁰ *Topçular Kâtibi*, I, s. 494.

⁸¹ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 60.

Sâfi'ye göre *sipah* ve *silahdâr* zümreleriyle ağaları ve yeniçeri askerinden bir grubu; Kâtib Çelebi'nin ifadesiyle *sipah* ve *silâhdar* zümreleri ile Yeniçeri Kethüdâsı'nı; Nâimâ'nın naklettiğine göreyse “kızıl bayrak ve sarı bayrak bölüklerin ağalarıyla ve Yeniçeri” taifesinden bir güruhu kethüdâsıyla, Muslu Çavuş'u ele geçirmek ve İçel sancağında düzenli sağlamakla görevlendirdi⁸². Böylece Muslu Çavuş ve adamları, ilk ciddi darbeye karşı koyamayan askere karşı koyamayan âsiler dağlara kaçtılar. İçel kalelerinin bazıları ele geçirilerek içindekiler katledildi, Muslu Çavuş ve adamları ise sancağın dağlık sarp yamaçlarındaki korunaklı kalelere doğru kaçtılar. Mustafa Sâfi, arazinin çetin durumuna ve dar geçitlerin olduğuna işaret eder. Buna rağmen ele geçirilen kalelerde katl edilen isyancılar arasında iki de bölükbaşının olduğunu, Muslu Çavuş'un ise, ettiği kötü işlerden pişman bir şekilde inleyerek kaçtığını belirtmektedir⁸³. Kuyucu Murad Paşa'nın “gazavatını” kaleme alan Vâsıtî'nin verdiği kıymetli bilgiler de, kronik yazarlarının anlatımıyla mutabıktır. Yazarın anlatımına göre İçel'de toplanan eşkıya, Lârende'den gönderilen askere mukavemet edemeyerek, sağlamlığıyla meşhur olan Mara Kalesi'nde toplanmışlardır. Kale muhasara edilerek, âsilerden geri alınmış, eşkıyanın tamamı kılıçtan geçirilmiştir. Ancak Muslu Bey, yazarın ifadesiyle “tebdîl-i şekille nâbud olup ele girmek müyesser olmadı.” Yani kıyafet değiştirerek kaçtığından ele geçirilememiştir. Ancak Muslu'nun adamlarından *sekban*lara “baş ve buğ” olan Hacı Bölükbaşı ve *atlı-başısı* olan Kara Himmet Bölükbaşı ele geçirilmiştir. Bunlar Ordu-yı Hümâyun'a götürülerek, “siyaset meydanında” kurşuna dizilmişlerdir⁸⁴.

Kronik yazarlarının ifadelerinden, Muslu Çavuş üzerine gönderilen askerî birliklerin, âsilerin yanı sıra zorlu coğrafî şartlarla da mücadele etmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Topçular Kâtibi, bu duruma özellikle vurgu yapar. Alaiye ve Silifke sancaklarının sengistân (dağlık) olduğunu, derbent yerlerde askerin zahmet ve meşakkat çektiğini söyler. Hatta atların turnaklarının sert kayalarla kesildiğini yazar. Buna rağmen âsilerle, buldukları yerlerde muharebe edilmiştir. Sonra Silifke Kalesi muhasaraya alınıp, on gün cenk ve harp olmuştur. Adalya (Antalya) tarafından getirilen toplar Silifke'ye kurulup kale dövülmüş, *suhte* elebaşları ile *sekban* sınıfından birçoğu esir edilmiştir. Ayrıca bunlardan 400'ünün başları alınmış, çatışmada *bölük* halkından niceleri yaralanmıştır. Neticede Silifke ele geçirilmiş ve buradaki *suhte tâifesi* kaçmıştır. Osmanlı birliği, yakaladığı isyancı *sekban*lar ile beraber Lârende'ye dönmüş ve âsilerin cezaları burada infaz edilmiştir⁸⁵. Bu hareket sırasında İçel'de öldürülen kişilerle alakalı olarak Topçular Kâtibi'nin verdiği, abartılı gibi görünen rakama, başka kaynaklarda rastlanmaz.

⁸² *Topçular Kâtibi*, I, s. 494; *Zübdetü'l-tevârih*, s. 63; *Fezleke*, I, s. 385; *Târih-i Na'îmâ*, II, s. 334.

⁸³ *Zübdetü'l-tevârih*, s. 63; Kâtib Çelebi ve Nâimâ'nın benzer nakilleri: *Fezleke*, I, s. 385; *Târih-i Na'îmâ*, II, s. 334.

⁸⁴ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 60.

⁸⁵ *Topçular Kâtibi*, I, s. 494-495.

Şu halde Kuyucu Murad Paşa, Lârende’de 17 gün kaldıktan sonra 16 Eylül 1607 tarihinde orduyu Ereğli’ye doğru harekete geçirdiğinde⁸⁶, Muslu Çavuş’un işinin henüz bitirilemediği anlaşılıyordu. Her ne kadar Vâsîfî, isyan ve tuğyan üzere olan eşkıyanın adı ve sanının kalmadığını, Muslu Bey’den de bir iz görülmediğini, vilayetin muhafazası için sancakbeyi nasb olunduğunu, kalelere de muhafaza için asker ve dizdar tayin edildiğini aktardıktan sonra, “ve’l-hâsil ol vilâyet yeniden feth olup kabza-i tasarrufa dâhil oldu” diyerek sözünü bağlamış olsa da⁸⁷, işin hakikatinin böyle olmadığı çok geçmeden anlaşılacaktır.

Serdar Kuyucu Murad Paşa, İçel sancağındaki âsilere ilk ciddi darbeyi vurmasının ardından yürüdüğü İskenderun taraflarında, 1607 sonbaharında isyancı Canbolat-oğlu’yla uğraşırken⁸⁸, canını kurtaran Muslu Çavuş için bu safhada tehlike geçmiş görünüyordu. Güya Celâlîleri bertaraf ederek asayişî sağlamak için sancağa gönderilen kuvvetlerin birtakım nâhoş icraatları, halkın şikâyetine neden olurken, muhtemelen mahallî isyancıların elini güçlendirmiştir. Ermenek halkından İstanbul’a ulaşan şikâyetlerde, ortaya çıkan fesat ehli ve eşkıyanın hakkından gelmek üzere sevk edilen askerî güçler tarafından, suça karışmamış kişilerin de bu bahaneyle haksız yere cezalandırıldığı söylenmişti. Bunun üzerine İçel Beyi’ne yazılan emirde, fesat ve şekavet halinde olan kişilerin güzel tedbirlerle ele geçirilmesi, fakat eşkıyadan olmayanların rencide edilmemesi hususu hatırlatılmıştı⁸⁹. Bu sırada İçel’in batı ucundaki Selendi kazası sahilleri ise, *korsan* saldırısının tehdidi altındaydı. Denizden gelen küffar korsanlarının, kazaya bağlı Bazarcı köyünü basarak cana ve mala kast ettikleri, evleri ve harmanları yaktıkları; ayrıca *levant* ve *suhte* adındaki eşkıya gruplarının da ortaya çıkararak aynı şekilde ahaliye tecavüzden geri kalmadıkları; bu durumda halkın, köyün yakınlarında eski harabe bir kaleyi tamir ederek buraya girip kendilerini korumaya çalıştıkları haber verilmişti⁹⁰. İçel’in doğu sınırındaki Tarsus sancağında ise, yine bu tarihlerde, Küçük Muslu adında bir eşkıya liderinden söz ediliyordu. Yazışmalardan anlaşıldığına göre bu kişi, muhtemelen İçel’deki kargaşadan istifadeyle, ahali den gasp ettiği davar, koyun, sığır ve diğer başka eşyayı yanına alarak Tarsus tarafına kaçmıştı⁹¹. Zaten bu sırada Adana ve Tarsus taraflarında, *suhte tâifesinden* bazı kişilerin isyan halinde buldukları da biliniyordu⁹².

Eylül 1607 tarihli resmî yazışmalar, bölgeden gelen karamsar haberleri yansıtmaktadır. İçel’de düzeni sağlamak için uğraşan Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa, erzak sıkıntısı çektiği için Niğde sancak beyi Mehmed’in, İçel’e

⁸⁶ *Topçular Kâtibi*, I, s. 495.

⁸⁷ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 60-61.

⁸⁸ Tafsilat için bakılabilir: *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 62 vd; Ö. İşbilir, “Kuyucu Murad Paşa”, s. 507.

⁸⁹ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 156, hkm. 913 (18 Eylül 1607).

⁹⁰ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 156, hkm. 914 (18 Eylül 1607).

⁹¹ BOA, *MZD*, nr. 8, s. 162, hkm. 938 (28 Eylül 1607).

⁹² BOA, *MZD*, nr. 8, s. 167, hkm. 956; s. 169, hkm. 970 (28 Eylül 1607).

zahire göndermesi istenmişti⁹³. Bu sırada İçel Beyi Mehmed'in, asker toplamada zorluklarla karşılaştığı, isyancı Muslu Çavuş'un ise Lârende taraflarına saldırmak niyetinde olduğuna dair haberler alınmıştı. Mehmed Bey'in bütün çabasına rağmen, *zeâmet* ve *timar* sahiplerinden beklenen fayda sağlanmayınca, yazılan bir *ferman*la sert biçimde uyarıldı. Sancaktaki *dirlik* sahiplerini yanına çağırarak, *bayrakları* ellerinde olduğu halde münasip gördüğü şekilde lazım olan yerlerde istihdam etmesi, hizmete gelmeyenlerin dirliklerini ellerinden alarak yarar kişilere vermesi ve durumu merkeze bildirmesi istendi⁹⁴. Muslu Çavuş'un Lârende tarafına saldıracağına dair alınan haberlerin doğru olması halinde, o taraflara zarar vermesinin önlenmesi için Lârende, Belviran, Gaferiyad, Aladağ, Eskiil ve Pirluganda kazalarında savaşmaya gücü yeten ne kadar tüfekli adam varsa toplayarak İçel Beyi Mehmed'e göndermeleri hususunda bölgedeki idareciler uyarıldı⁹⁵. Aynı tarihte Karaman Mütesellimi Pîrî Çavuş'a hitaben yazılan bir *hükümde*, hâlâ isyan halinde olan Muslu'nun, kendisine tâbi fesat ehliyle beraber Lârende ve o taraftaki diğer yerlere zarar vermek kastında olduğuna dair kaza kadılarında *ilâmlar* geldiği, saldırması halinde adama ihtiyaç olursa, işe yarar tüfekli adamlarla beraber harekete geçip, İçel Beyi Mehmed ile temasta bulunarak hareket etmesi istendi⁹⁶. Yine bu hususta İçel Mutasarrıfı Mehmed'e yazılan *hükümde* ise, Muslu Çavuş'un Lârende tarafına saldırması durumuna karşılık Mehmed'in adamlarıyla o tarafları muhafaza ettiği, şayet yine saldırı olursa Lârende, Gaferiyad, Belviran, Aladağ, Pirluganda ve Eskiil kazalarından savaşmaya gücü yeten silahlı adamların maiyetine verileceği hususu hatırlatılıp, adamlar göndererek bunları yanına çağırması tavsiye edildi. Böylece ittifak halinde Muslu Çavuş'un üzerine varılması, yapılacak hizmetlerinin mükafatsız kalmayacağı da hatırlatıldı⁹⁷. Bununla da yetinilmeyerek Yenişehir, Aksaray ve Niğde sancakları mütesellimleri de yardıma çağrıldı. Bu hususta kendilerine gönderilen 28 Eylül 1607 tarihli *hükümde* şöyle denilmektedir:

“Hâliyâ şekâvet üzere olan Muslu ve yanında olan ehl-i fesâd ile Lârende ve ol etrâf ü eknâfa zarar kasdında olduğu i'lâm olunmağın imdi şakî-i mezbur hareket edüp ol câniblere varup üzerine âdem lâzım geldükde siz dahi yanunuzda olan yarar ve müsellah âdemlerin ve tüfenk-endaz sekbanlarınız ile mu'accelen kalkup bi'l-fi'l İçel sancağı begi olan Mehmed dâme izzühûnun yanuna varup vech ü münâsib gördüğü [üzere] hüsn-i ittifak ü ittihad üzere hizmetde bulunmanız bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdır olmuştur buyurdum ki,

⁹³ BOA, MZD, nr. 8, s. 178, hkm. 1003 (12 Eylül 1607).

⁹⁴ BOA, MZD, nr. 8, s. 166, hkm. 951 (28 Eylül 1607).

⁹⁵ Lârende, Belviran, Gaferiyad, Aladağ, Eskiil ve Pirluganda kaza kadılarına yazılan *hüküm*: BOA, MZD, nr. 8, s. 165, hkm. 947 (28 Eylül 1607).

⁹⁶ BOA, MZD, nr. 8, s. 165, hkm. 948 (28 Eylül 1607).

⁹⁷ BOA, MZD, nr. 8, s. 165, hkm. 949 (28 Eylül 1607).

Vusul buldukda bu bâbda sâdır olan emrüm üzere amel edüp dahi anın gibi şakî-i mezbur ol câniblere varup zarar kasdında olursa siz dahi bir an te'hir ü âram eylemeyüp yanunuzda olan yarar ve müsellah âdemleriniz ve tüfenk-endaz sekbanlarınız ve darb ü harbe kâdir yarar yiğitler ile mu'accelen kalkup müşârün-ileyhin yanuna varup hüsn-i ittifak ü ittihad ile vech ü münâsib gördüğü üzere şakî-i mezburun bi-inâyetillâhi te'âlâ haklarından gelüp mazarratların def' ü ref' eylemek bâbında ikdam ü ihtimam eylesiz."⁹⁸

Görüleceği üzere, Muslu Çavuş galesini bertaraf etmek için İçel'e yakın yerlerden olabildiğince kalabalık asker toplanmaya çalışılmıştır. Oluşturulacak kuvvetlere, 10 Ekim 1607 tarihinde Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa baş ve buğ tayin edildi. Bu hususta kendisine yazılan *fermanda*, halen İçel taraflarında Muslu Çavuş'un isyan halinde bulunduğu hatırlatıldıktan sonra, âsilere karşı takip edilecek siyaset şöyle özetlendi: Bölgede emrine verilen tüm askerî birliklerle beraber İçel'e gitmesi, her ne yolla olursa olsun Muslu Çavuş ve taraftarlarını ele geçirip haklarından gelmesi, bu uğurda gece ve gündüz hizmette kusur etmemesi, yapacağı hizmetin karşılığını daha öncekilerde olduğu gibi yine fazlasıyla alacağını bilmesi⁹⁹. Bu *fermandan* anlaşıldığına göre, daha önce isyanı bastırma görevi tevdi edilen Karaman Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın beklentileri boşa çıkarması üzerine, bu defa göreve Hüseyin Paşa tayin edilmiş olmalıdır. Aynı tarihte Karaman Beylerbeyi ile beraber, isyanının bastırılmasında görevlendirilen sancak beyleri ve bölük ağalarına hitaben de emir yazılmıştır. Burada, Muslu Çavuş'un tasallutunda olan Mut Kalesi'nin geri alındığı hatırlatıldıktan sonra, gailenin tam olarak bertaraf edilmesi için Hüseyin Paşa'nın hizmetine girmeleri, emrine muhalefet etmemeleri, ittifak halinde âsileri ele geçirmeleri, bu hususta ifa edecekleri hizmetin mükâfatsız kalmayacağını bilmeleri, ona göre boşa bir dakika geçirmeden hemen harekete geçmeleri istenmiştir¹⁰⁰. Açıktır ki tecrübeli Vezîriâzam Murad Paşa, 1608 yaz aylarında Kalender-oğlu üzerine yürümeden evvel, Muslu Çavuş'un işini bitirmek istiyordu. Ne var ki, bunca çabaya rağmen umulan netice yine alınamayacaktır.

2. Taltif ve İnfaz

Kuyucu Murad Paşa'nın şiddet dozu hakikaten yüksek askerî harekâtı boyunca, Anadolu'daki Celâlî liderlerinin birçoğu temizlenmiş ve böylece kısmî bir düzen sağlanmış olsa da, İçel sancağında Muslu Çavuş'un durumunda henüz bir değişiklik yoktu. Eylül 1607'de üzerine gönderilen kuvvetten, adamlarından bazılarını kaybetse de, kurtulmayı başarmıştı. Asıl önceliği Canbolat-oğlu ve Kalender-oğlu gibi dışı Celâlîler olan Murad Paşa da, bu safhada Muslu'nun işini çatışmasız şekilde "müdârâ" usulüyle yumuşaklıkla bitirmek istiyordu. Nitekim

⁹⁸ BOA, MZD, nr. 8, s. 166, hkm. 950 (28 Eylül 1607).

⁹⁹ BOA, MZD, nr. 8, s. 172, hkm. 979 (10 Ekim 1607).

¹⁰⁰ BOA, MZD, nr. 8, s. 172, hkm. 980 (10 Ekim 1607).

Kuyucu'nun bu siyaseti, Muslu Çavuş'un infaz edildiği Ekim 1609 tarihine kadar ustalıklıca icra edilecektir. Yaklaşık iki yıllık bu süre müddetince Muslu Çavuş'un İçel'deki faaliyetlerine dair arşiv kayıtlarında, birkaç *hüküm* dışında neredeyse hiçbir bilgiye rastlanmaz. Dönemin belli başlı kronikleri de sessizdir. Şayet kayıtlar eksik değilse, muhtemelen bu süre boyunca Muslu Çavuş, halkın şikâyetini mucip hareketlerden bir süre geri durmuş olabilir. Böylece belki de, yediği sert darbenin yaralarını sararak gücünü tahkim ederek, bu arada Kuyucu'nun hedefindeki maruf Celâlî reislerinin akıbetini bekleyerek ve belki de, daha önceki kanunsuz faaliyetlerinin affedilmesini umarak vakit geçirmiş olması muhtemeldir. Mamafih "Sicili" böylesine kabarmışken, yeniden sancak beyliği gibi bir mansıp beklentisinde olduğunu düşünmek ise güçtür. Aslında dönemin kronikleri, ileri sürülen bu varsayımları destekleyecek mahiyette sarih bilgiler vermezler. Ancak biraz daha geç dönem tarihçisi Kâtib Çelebi, kaynağını belirtmeksizin, Muslu Çavuş'un serencamı hakkında ilginç bazı hikâyeler anlatır ve bunlar, Vak'anüvis Nâimâ tarafından da olduğu gibi tekrar edilir. Öte yandan, Kuyucu'nun 1608 ve takip eden yıldaki genel stratejisinin seyri ve buna karşı Celâlî reislerinin pozisyonları hakkında dikkat çekici bilgiler verilir. Bu kaynaklar birlikte okunduğunda, bu iki yıllık süre müddetince, Muslu Çavuş isyanıyla da irtibatlandırılabilir şu üç hususun öne çıktığı görülür: Celâlî liderleri arasında ittifak arayışı, buna karşılık Kuyucu tarafından mansıp tevcihiyle bunların kontrol altında tutulmak istenmesi ve nihayet bir şekilde tuzağa düşürülerek infaz siyasetinin sürdürülmesi. İşte araştırmanın bu kısmında, sözü edilen bu genel çerçevede, Muslu Çavuş'un idamına giden süreç gözden geçirilecektir.

Kuyucu Murad Paşa'nın, 1607 yazındaki sefer sırasında Celâlî liderlerinden Kalender-oğlu'nu mansıp vererek oyalayıp, ardından Canbolat-oğlu üzerine yürümesi, bunların muhtemel bir ittifakını önlemeye matuf bir siyasetti. Nitekim Vâsıtî, askerî seferin hedefi konusunda Konya'da yapılan müzakerede, isyancı liderlerin muhtemel ittifakı hususunun da konuşulduğunu yazmaktadır¹⁰¹. Gerçekten de bu safhada Kuyucu'nun stratejisi, kısmen başarılı olmuştur. Canbolat-oğlu, 1607 sonbaharında Halep'te Murad Paşa karşısına yalnız çıkmak zorunda kaldığı gibi, mağlubiyetinin ardından af dilemek maksadıyla İstanbul'a doğru giderken, bu sırada Bursa havalisinde bulunan Kalender-oğlu'nun ittifak teklifini de reddetmiştir.¹⁰² Böylece Kalender-oğlu, bir bakıma gelecek seneki harekâtın tek ciddi hedefi olarak kalmıştır. Canbolat-oğlu operasyonunun ardından orduyu dağıtan tecrübeli Sadrazam Murad Paşa, 1608 kışını Halep'te geçirirken, o sene için başlıca gündemi Kalender-oğlu'dur. Yaz mevsimi girmeden işinin bitirilmesi için Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'yı görevlendirdi. 14 Şubat 1608 tarihli

¹⁰¹ *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 59.

¹⁰² *Nuhbetü't-tevârih*, s. 607-608; *Zübdetü't-tevârih*, C. II, s. 70-71; *Târih-i Peçevî*, II, s. 333; *Fezleke*, I, s. 389.

fermanla Aksaray, Niğde, Kayseri, Akşehir, Beyşehir ve Kırşehir sancak beylerinin, askerleriyle beraber Zülfikar Paşa'nın maiyetine girmeleri emredildi. Keza İçel sancak beyi Mehmed Bey ve Tarsus sancak beyi Mirza Bey'e de aynı minvalde emirler yazıldı¹⁰³.

1608 yaz mevsimine girilirken, İçel'de Muslu Çavuş'un durumunda müspet veya menfi yönde değişiklik olduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Kalender-oğlu'nun durumu ise umutsuzdur. Mustafa Sâfi, Haziran 1608 tarihi itibariyle Halep taraflarına çekilmiş olan Kalender-oğlu'nun yanında Kara Said, Kepenekli Halil, Kürd Haydar, Çıplak Meymun ve Ağaçtan Piri gibi Celâlî elebaşlarının bulunduğunu ve durumlarının perişan olduğunu yazar. Ancak Muslu Çavuş ile ittifak arayışına dair bir şey söylemez¹⁰⁴. Başta Kuyucu'nun seferinin yakın şahidi Vâsıtî olmak üzere, dönemin diğer Osmanlı kaynaklarında da bu yönde bir malumata rastlanmaz. Öte yandan Kâtib Çelebi, kaynağını belirtmeksizin, tam da Haziran 1608 tarihinde Kalender-oğlu'nun Muslu'ya mektup yazarak ittifak önerdiğini nakleder. Hadiselerin gelişim seyri ve Kalender'in sıkışık durumu göz önüne alındığında, Çelebi'nin yazdıklarının doğru olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim bu gelişmelerin ardından Kuyucu Murad Paşa'nın, esas itibariyle Celâlî reisleri arasında bu neviden ittifakları kırmaya matuf genel stratejiye mutabık şekilde Muslu Çavuş'a ikinci defa İçel beyliğini teklif etmesi de, bu iki lider arasındaki irtibatın bir yansıması olabilir. Kâtib Çelebi'nin, Kalender-oğlu ile Muslu Çavuş arasındaki ittifak arayışına dair nakillerine dönersek; “seninle gel el bir idelim, koca serdârın üzerine gidelim” diyen Kalender-oğlu, Çelebi'nin tam metnini verdiği söz konusu mektupta, unvan kısmını takiben aynen şöyle demektedir:

“Ser-güzeştimiz âleme ma'lûmdur. Fitne-engîz ve ahid-şiken-i Osmâniyân müteğallibe olmağla gurûrları kemâle iriüp âleme cevr ü cefâyı pîşe kılmağla tâ'atlerinden yüz çevirüp izhâr-ı hulûsu terk eyledikten sonra pâ-yi tahtları olan Bursa'da kışladık. Mukâbelemize gelen vükelâ münhezim ve pâymâl oldukdan sonra Mihaliç ve Aydın ve Saruhan illerini yağma vü tâlân eyleyüp ganâ'im-i bî-şümâr ile döndük. Cem'iyetimiz yevmen fe-yevmen ziyâde olup Konya şehrine geldiğimizde Karaman Beylerbeyisi Deli Zülfikar Paşa anda mevcûd bulunup kal'aya kapandı. Üzerine varılıp etrâf u eknâf yağma vü gâret olundu. Ba'dehû göçüp Karaman'a nüzûl eyledik. Bu âna gelince Âl-i Osmân tarafından min-vechin kat'-ı ümîd eylemeyip serkeşlik olunmazdı. Canpolad-oğlu vak'asından sonra min-ba'd Osmânlu tarafından kat'-ı ümîd idüp cân tende oldukca ser-fürû eylemek yokdur. Hak te'âlâ mu'in olursa yanumuzda olan bî-şümâr kâr-güzâr dilâverler ile ol Koca fertûtu ber-taraf idüp Üsküdar'dan berüsünü Osmânlu'ya ferâgat itdirmek

¹⁰³ BOA, MZD, nr. 8, s. 122-125, hkm. 619-625. İçel Sancak beyi Mehmed'e ve Tarsus Sancakbeyi Mirza'ya hüküm: BOA, MZD, nr. 8, s. 120, hkm. 603-604 (14 Şubat 1608).

¹⁰⁴ Zübdetü't-tevârih, s. 78 vd.

vardır. Eğer fırsat Koca'nın olursa hod bizim itdiğimiz işler dillerde dâsitân olduğu hemân bize kâfidir."¹⁰⁵

Yine Kâtib Çelebi'ye kulak verilirse, bu sırada Halep'te bulunan Serdar Kuyucu Murad Paşa, Kalender-oğlu ile Muslu Çavuş arasındaki haberleşmeyi öğrenince, bu iki Celâlî liderini bir yere getirmemek için Muslu Çavuş'a (muhtemelen Haziran 1608'de) İçel sancağını, bir müddet sonra ise ilaveten Karaman eyaletini önermiştir. Muslu, sefere gitmemek şartıyla teklifi kabul etmiştir. Ardından Serdar, 15 Haziran 1608 tarihinde Halep'ten çıkıp Maraş tarafına doğru harekete geçmiştir¹⁰⁶. Kuyucu Murad Paşa, 7 Ağustos 1608 tarihinde Maraş eyaletinde Göksun Yaylası Alaçayır mevkiinde yapılan savaşta, Celâlîleri yenilgiye uğrattı. Kalender-oğlu doğuya İran tarafına kaçtı¹⁰⁷. Her ne kadar ele geçirilememiş olsa da, böylece maruf bir Celâlî daha etkisiz hale getirilmiş oluyordu. Binaenaleyh, Muslu ile söz konusu edilen ittifakın artık hiçbir anlamı yoktu. Kâtib Çelebi'nin naklettiği olay örgüsünde, doğuda Celâlîlerin peşine düşen Kuyucu için, Anadolu'da işi bitirilmesi gereken iki âsi lider kalmıştı; İçel'de Muslu Çavuş, Aydın ve Saruhan taraflarında Yusuf Paşa. Bundan ötürü Murad Paşa, Erzurum'da kışlaması ve gelecek yaz mevsiminde Safevîler üzerine sefere çıkması hususunda 1608 sonbaharında merkezden aldığı ısrarlı emirleri, söz konusu iki Celâlî liderini gerekçe göstererek reddetmiştir¹⁰⁸. Sonrasında Adana, Tarsus, İçel, Alaiye ve Antalya sancaklarında kışlamak üzere orduyu dağıtıp, İstanbul'a doğru yola çıktı. 17 Aralık 1608 tarihinde Üsküdar'a ulaştı ve ertesi günü muazzam bir alayla İstanbul'a geçti¹⁰⁹. Şu halde yaşlı Sadrazam'ın üç aşamalı Celâlî stratejisinin, ilk iki safhası büyük ölçüde başarıyla icra edilmiş görünüyordu. Nihayet 1609 senesi planında ise, hayatta kalan Celâlî liderlerinin "müdârâ" ile ele geçirilerek ortadan kaldırılması aşamasına sıra gelmişti.

Yeniden İçel sancağı ve Muslu Çavuş'un durumuna dönersek, 1609 senesine ait mahdut kaynaklar, kesin yargılara varmayı zorlaştırdığı gibi, çelişkili manzaralar sunar. Örneğin, yılın hemen başlarında, Karaman Beylerbeyi'ne yazılan 1 Şubat 1609 tarihli bir *hükümde* şu ifadelerle rastlanır: "Kıdvetü'l-ümerâi'l-kiram İçel sancağı begi olan Mehmed dâme izzuhû mektub gönderüp ol cânibde zuhûr edüp fesâd ü şekâvet üzere olan Çulcu (?) Hızır ve Suhte Ali nâm kimesnenin ahâl-i memleket ile üzerine varıldıkda..."¹¹⁰ Keza 16 Mart ve 10 Haziran 1609 tarihlerine ait iki kayıttta da, İçel sancak beyliği görevinde Mehmed Bey'in bulunduğu açıkça

¹⁰⁵ *Fezleke*, I, s. 398-399; *Târih-i Na'imâ*, II, s. 344.

¹⁰⁶ *Fezleke*, I, s. 399.

¹⁰⁷ Kuyucu Murad Paşa'nın Kalender-oğlu ile savaşı ve seferin tafsilatı için bakılabilir: *Gazavât-ı Murad Paşa*, s. 78 vd.; *Zübdetü't-tevârih*, II, s. 78 vd.; *Târih-i Peçevî*, II, s. 335-336.

¹⁰⁸ *Fezleke*, I, s. 410-411.

¹⁰⁹ *Topçular Kâtibi*, I, s. 584; *Zübdetü't-tevârih*, II, s. 86.

¹¹⁰ BOA, KK, nr. 71, s. 117.

belirtilmiştir¹¹¹. Ayrıca bu ayların kayıtlarında Muslu Çavuş'un adı, sadece eşkıya olarak zikredilmektedir. Şu halde, yukarıdaki satırlarda kroniklere istinaden, Kuyucu Murad Paşa'nın Haziran 1608'de Muslu'ya İçel beyliği teklif ettiğine dair haberleri nasıl yorumlamalı? Öyle anlaşılıyor ki, şayet Kuyucu tarafından Muslu Çavuş'a sancak beyliği görevi tevcih edildiyse bile, bu muhtemelen hiçbir zaman hakiki bir mahiyet kazanmamıştır. Döneme ait arşiv kayıtlarında, Muslu Çavuş'un İçel beyi olduğuna işaret eden tek bir ibarenin bile bulunmaması da, ileri sürülen argümanı destekleyen bir durumdur. Öte yandan sancak beyliği görevi resmen Mehmed Bey'de olsa da, Muslu'nun fiilî olarak güçlü nüfuzunu sürdürdüğü bellidir. Nitekim yine Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'ya 16 Mart 1609'da yazılan *hükümde*, Muslu Çavuş'un faaliyetleri hakkında dikkat çekici bilgiler verilmiştir. İçel Beyi Mehmed'in merkeze gönderdiği mektuba atfen, Muslu Çavuş'un eski alışkanlığı ve üslubuna uygun şekilde sancakta fesat ve tuğyandan geri kalmadığı, bu düşüncelerle İçel halkından zahire toplayarak kalelerde depoladığı söylenmiştir. Buna karşılık merkezin Mehmed Bey'den beklentisi, Muslu'nun üzerine giderek ele geçirip hakkından gelmesidir¹¹². Açıktır ki Muslu Çavuş sancak beyliği bir yana, hakkında idam fermanı çıkmış bir kişidir. Elbette o da bu duruma uygun şekilde hazırlık yapmaktadır. Elinde tuttuğu İçel kalelerine zahire yığması, yaz mevsimindeki muhtemel isyan ve çatışma durumu için hazırlık yaptığına hamledilebilir. Çünkü Kalender-oğlu'nun bertaraf edilmesinin ardından, en nihayetinde sıranın kendisine geleceğini düşünmesi doğaldır. 10 Haziran 1609 tarihinde de sancak beyliği görevinde bulunan Mehmed Bey, *suhte* ve *levant* eşkıyasından bazı kişilerin hakkından gelmesi için emre muhatap olmuştur¹¹³. Toparlarsak, Muslu Çavuş muhtemelen Ekim 1609 ortalarında idam edildiğine göre, Kuyucu Murad Paşa'nın ona İçel sancağını tevcih etmesi ve üstelik Karaman eyaletini de vadetmesi, sadece lafta kalmış bir mansıp tevcihinden öte bir şey olmasa gerektir.

Muslu Çavuş isyanının son safhası ve Konya Meram bağlarında, bir hamam sefasında infazına kadar giden süreçte yaşananlara dair, birkaç *mühimme* kaydı hariç, elimizdeki yegâne kaynak Kâtib Çelebi'nin anlatımından ibarettir. Kuyucu Murad Paşa'nın, İran seferi bahanesiyle 1609 senesi yaz ayları boyunca Üsküdar'a geçerek Söğütlü Çeşme yakınlarına otağını kurması ve Ekim 1609 sonlarına kadar burada kalıp, Anadolu'daki Celâlî operasyonunu idare etmesi hadisesini ve bu meyanda Yusuf Paşa'yla beraber Muslu Çavuş'un infazını, Kâtib Çelebi kaynak göstermeksizin "Sefer-i Üsküdar" başlığıyla tafsilatlı şekilde anlatmıştır¹¹⁴. Çelebi'nin kaynaklarından olan ve aynı zamanda maktul Yusuf Paşa'nın muhallefâtının kaydını gerçekleştiren Hasan Bey-zâde'nin, yalnızca

¹¹¹ BOA, KK, nr. 71, s. 232; MD, nr. 78, s. 609, hkm. 1018.

¹¹² BOA, KK, nr. 71, s. 232 (16 Mart 1609).

¹¹³ BOA, MD, nr. 78, s. 609, hkm. 1572.

¹¹⁴ *Fezleke*, I, s. 419 vd.

mezkûr Paşa'nın idamını vermesi, buna karşılık Muslu'dan hiç söz etmemesi ilginçtir¹¹⁵. Dönemin tarihçilerinden Mustafa Sâfi, Mehmed bin Mehmed ve Peçuylu da, benzer şekilde sadece Yusuf Paşa hadisesini vermekle iktifa ederler¹¹⁶. Şu halde bahse konu hadiseler, hâlihazırda yegâne kaynak olan Kâtib Çelebi'den nakledilecektir.

Sureta İran üzerine sefer hazırlığına başlanmışken, Çelebi'nin bildirdiğine göre Anadolu'daki diğer beylerin yanı sıra İçel Beyi Muslu Çavuş'a şöyle emir yazılmıştır: “*Evvel-baharda Acem seferine hâzır olup Karaman Beylerbeyisi Zülfikar Paşa'yla ordu-yı hümayuna gelesin.*” Bu *ferman*, Zülfikar Paşa'ya Anadolu eyaleti ve Muslu Çavuş'a Karaman eyaletinin verileceği vadini hâvî Serdar Murad Paşa'nın *istimâlet-nâmesi*yle beraber yollanmıştır. Bu arada Vezîriâzam tarafından Zülfikar Paşa'ya gizlice bir mektup gönderilmiş ki, bu mektupta şöyle denilmektedir:

“*İçel eyâleti virilen Muslu Çavuş'u ele getirmekte ne denlü ihtimâm itdim, müfid olmadı. Sengistân yerde olup asker gönderilmek münâsib olmamağla müdârâ için İçel mansıbı virildi. Ve sefer teklîf olunmayup bu def'a Acem seferine gelesin diyü Karaman beylerbeyiliği va'd olundu. Senin tarafından dahi dürrüğ-ı maslahat-âmizânla aldayup ola ki ele getiresin, mansıb sevdâsıyla gele ve temâm ri'âyet idüp kendüyü inandırarsın. Şöyle ki, sana i'timâd eyleyüp yalnız gelmeğe başlaya, fırsatı bulacak emân virmeyüp başın kesesin ve Âsitâne'ye gönderesin. Ve bu hidmeti edâ idersen mukâbelesinde sana Anadolu eyâleti vezâretle virilmek mukarrerdir. Pâdişâha bir hizmet itmiş olursun. Ve oğlun Mehmed Bey'e İçel eyâleti verilür. Er gibi olasın. Bu hidmetin itmâmı senin tedârüküne merbûtdur¹¹⁷.*”

Hemen fark edileceği üzere bu mektupta anlatılanlar, Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlî stratejisine ve geçmiş yıllardaki seferlerde yaşanan ve yukarıdaki sayfalarda nakledilen hadiselerin gelişim seyrine mutabıktır. Hiç şüphe yok ki, Kalender-oğlu üzerine yürüdüğü sırada Kuyucu, Muslu Çavuş'un tahakkümündeki İçel sancağına kalabalık asker sevk etmeyi hiç düşünmemiştir. Bunun yerine Muslu'ya “müdârâ” için sancağın yönetimini vermiştir. Bu arada bir plan da, Saruhan ve Menteşe taraflarında 3-4 binden fazla silahlı adamıyla isyan halinde olan Üveys Paşa Kethüdâsı Yusuf Paşa için hazırlamıştır. Ona gönderdiği nasihat-âmiz *fermanda*, isyanı bırakıp itaat etmesini ve Acem seferine katılmak üzere Üsküdar'a gelmesini istemiştir. Adamlarıyla durumu müzakere eden Yusuf Paşa teklifi kabul etmiştir¹¹⁸. 10 Mayıs 1609 tarihinde Üsküdar'a geçerek otağını kuran Kuyucu Murad Paşa, yine Kâtib Çelebi'nin naklettiğine göre Sultan I. Ahmed'e, gizli bir görüşmede asıl niyetini şu şekilde açıklamıştır:

¹¹⁵ *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III, s. 877-879.

¹¹⁶ *Zübdetü't-tevârih*, II, s. 123; *Nuhbetü't-tevârih*, s. 614-615; *Târîh-i Peçevî*, II, s. 338.

¹¹⁷ *Fezleke*, I, s. 419; *Târîh-i Na'imâ*, II, s. 367.

¹¹⁸ *Fezleke*, I, s. 420.

“Pâdişâhım, ma ‘lûmun olsun ki, bu seferin adını Kızılbaş’a diyeyim ta ‘yîn eyledik, ammâ değildir. Acem’den kavî düşmanımız vardır. Evvelâ İçel gibi sengistânda Muslu Çavuş nâm şakînin altı yedi pâre kal‘ası vardır. Üzerine asker gönderilse ceng eylemek lâzım değil. Dağdan taş yuvarlamak ile askeri helâk ider. Vâfir yemîn ile İçel sancağın virdiğim ve Kalender-oğlu seferine gelme didiğim iki Celâlî bir yere karışmamak için idi. Hâlâ Karaman Beylerbeyisi Zülfikar Paşa’yla gelesin ve Üsküdar’da asker-i İslâma mülhak olasin, sana Karaman eyâletini viririm dedim. Ve yine hufyeten Zülfikar Paşa’ya hakkından gelmek için tenbih eyledim. Bu tedârük ile müyesser olursa işimiz râstdır¹¹⁹.”

Kuyucu Murad Paşa, bir yandan Üsküdar’da Yusuf Paşa’yı oyalarken, öte yandan Muslu hakkında gelecek haberleri beklemektedir. Nihayet kısa süre sonra Zülfikar Paşa’nın, Muslu Çavuş’u avucuna aldığına dair mektubu ordugâha ulaşmıştır. Ancak bu, bir infaz haberi değildi. Bundan ötürü, yine Kâtib Çelebi’nin naklettiğine göre Muslu’nun idam haberini alıncaya kadar Yusuf Paşa’yı oyalamayı sürdürmüştür. Sefere çıkması hususunda kendisini sıkıştıran Sultan I. Ahmed’e ise, bir sır olarak şunları söylemiştir: “Maslahat tamam görülmeden niye ‘kalk git’ dersiz. İşte Yusuf Paşa elimizde, şimdi katl itsek, Muslu Çavuş Zülfikar Paşa yanından kaçır gider, kavî Celâlî olur. Biz kızılbaş’a gitsek ol Üsküdar’a gelür. Lutf eyle hünkârım, kadî efendiler ahvâli bilmezler. Sonra duyarlar. İş ıssı işini bilür, beni kendi hâlîme kon¹²⁰.”

Bu sırada İçel sancak genelinde, Muslu’nun haricindeki Celâlîlere karşı da mücadele sürdürülüyordu. 1609 senesi yazında ciddi başarılar elde edilmişti. İçel Kadısı’na yazılan 30 Ağustos 1609 tarihli hükümde, sancaktaki eşkıya elebaşlarından bazılarının haklarından gelindiği ve eşkıya grupların Ermenek Kalesi’nde kılıçtan geçirildiği haber verilmiştir. Keza Anamur’da bulunan Mennan adlı şakiye bağı olan Ermenekî Hazar Bölükbaşı, Selendi’de sâkin Hamid Paşa-oğlu Mehmed ve Gezer Bölükbaşı adlı şakilerin kesik başları gönderilmiştir. Söz konusu emirde, diğer eşkıya taifesinin haklarından gelinmesi hususunda da gayret edilmesi istenmektedir¹²¹. Öte yandan üzerindeki sefer baskısı artan Kuyucu Murad Paşa, Muslu’nun işini bitirmekle görevli mahallî idarecileri sıkıştırıyordu. 8 Eylül 1609 tarihinde Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa’ya yazılan hükümde, Muslu Çavuş’un her ne şekilde mümkün olursa öylece ele geçirilip hakkından gelinmesi bir kez daha istendi¹²². Meselenin kolaylıkla halledilememesi ihtimaline karşı Alaiye Beyi ve Adana Hâkimi’nin yanı sıra Niğde, Tarsus, Sis, Akşehir, Aksaray, İçel, Kayseri, Beyşehir ve Kırşehir beylerine de gereği gibi emirler yazıldı¹²³. Fakat kısa süre sonra, askerî güç kullanmaya ihtiyaç kalmayacağı ortaya çıkmıştır.

¹¹⁹ Fezleke, I, s. 421-422.

¹²⁰ Fezleke, I, s. 421-423.

¹²¹ BOA, MD, nr. 78, s. 17, hkm. 43 (30 Ağustos 1609).

¹²² BOA, MD, nr. 78, s. 265, hkm. 700 (8 Eylül 1609).

¹²³ BOA, MD, nr. 78, s. 265, hkm. 701 (8 Eylül 1609).

Yeniden Kâtib Çelebi'nin anlatımına kulak verilirse, Zülfikar Paşa icra ettiği kurnazca siyaset sayesinde, Muslu Çavuş'u "sühûletle" avucuna alarak tamamen kendine bağlamıştır. Hatta Muslu Çavuş, "kendi eyâletinizdir, gelin birkaç gün anda zevk idelüm" diyerek Paşa'yı İçel'e davet etmiştir. Bu daveti karşılıksız bırakmayan Zülfikar Paşa, İçel'e vardığında Muslu Çavuş, sancağın sarp yamaçlarda kurulu müstahkem kalelerini gezdirmiştir. Kâtib Çelebi bu kaleler hakkında, "her biri bir sengistânda ki, Âl-i Osmân askeri varsa giremez" demektedir. Bölgenin topografik şartları dikkate alındığında bunun, abartılı bir betimleme olmadığı söylenebilir. Yirmi gün kadar İçel'de kaldıktan sonra, Muslu'yu da yanına alarak Konya'ya dönen Zülfikar Paşa, Muslu Çavuş'a "birkaç gün de Meram¹²⁴ seyrine gidelim" diye teklif etmiş, bu arada gizli suikast planını açıkladığı güvenilir adamları tarafından tertibat alınmıştır. Muslu Çavuş'un, Meram bağlarına varmasının ardından katliyle neticelenecek olan hadiseyi Kâtib Çelebi şöyle anlatmaktadır: "*Muslu Paşa dahi birkaç âdem ile Meram'a gelüp oturdular. Zâhir seyirdir, iki sâhib-i devlet dakk u lakda, tevâbi' herkes başlı başına kimi hammâmda kimi seyrânda iken Zülfikar Paşa fırsat bulup işâret eyledi. Muslu Çavuş kelle-pûş ile otururken bu hizmete ta'yîn olunan âdemlerden biri ardından kemend atup 'hay' diyince bir eliyle hançere yapışup bir eliyle boğazı altından kemende el sokmuş iken bâkileri dahi üzerine düşüp boğdular. Başın ayırıp aldıktan sonra mirî tarafından yanında olan eşyâ zabtına Zülfikar Paşa kethüdâsı Ahmed Ağa ta'yîn olundu.*"¹²⁵

Çelebi'nin anlatımına göre Muslu Çavuş, Zülfikar Paşa ve birkaç adamıyla hamamda çalıp oynayarak eğlenirken, başında takkesiyle ve tedbirsiz olarak yakalanmış, önce boğularak öldürülmüş ve sonra başı kesilmiştir. Böylece katledildikten sonra Zülfikar Paşa, maktulün yanında olan kıymetli eşyasını mirî için zapt etmek üzere kethüdâsı Ahmed Ağa'yı görevlendirmiştir. Muslu'nun, İçel'de olan kale ve başka yerlerde sakladığı mallarına el koymaya ise Karaman Defterdarı Yunus Efendi'yle beraber bizzat kendisi gitmiştir. Muslu Çavuş'un kesik başı, on nefer adama Kuyucu Murad Paşa'ya gönderilmiştir. Bunlar beş günlük yolculuktan sonra, daha önce kendilerine tembih edildiği şekilde gizlice Üsküdar'a gelip Serdar'la buluşmuşlardır. Durum anlaşılınca Murad Paşa, "berhûrdâr olun, ikinci günü başı nîzeye diküp âşikâre ordu içinden geçüp otağ önünde dikesiz"

¹²⁴ Günümüzde Konya şehrinin müstesna mesire yerlerinden olan Meram'ın, 17. yüzyıldaki durumu hakkında Kâtib Çelebi şunları yazmaktadır: "Meram, Konya'ya karîb bir yerdir. Âb u hevâsı latîf bir tuhfe hammâmı vardır. İçinde bir azîm şadırvan, etrâfî bağçe ve seyrângâh ve bir bağçe vardır ki, hâlâ Aristatalis seyrângâhı dirler." (*Fezleke*, I, s. 423).

¹²⁵ *Fezleke*, I, s. 423-424. Nâîmâ, "Muslu Çavuş kelle-pûş ile oturup emîrâne zevk ederken bu hizmete ta'yîn olunan bir kaç yarar ve kâr-güzâr şahbâzlar ki dâimâ müterakkıb-ı fırsat ve müntazır-ı işâret idiler. Anlardan biri ardından kemend atup 'hay' deyince bir eliyle hançere yapışup bir eliyle boğazı altından kemende sarılıp sıçrayım derken bâkileri üşüp üzerine düşüp boğdular" diye yazar (*Târih-i Na'îmâ*, II, s. 371).

diyerek adamları geri yollamıştır. Ardından Sultan I. Ahmed'in yanına varan Kuyucu, “devletinde bir kavî düşmanın başı geldi, ba‘dehû bunda olanın hizmeti görüle” diyerek haber vermiştir. Bunun üzerine Pâdişah, yine kaynağımız Kâtib Çelebi'nin naklettiğine göre, sevincinden ona “lala” demeyip, “benim babacığım, senin bana eylediğin hizmetin Hak te‘âlâ mükâfâtın ide, sen bilürsün” diyerek hayır duayla göndermiştir¹²⁶. Buraya kadar anlatılan hikâyeye, dönemin diğer kaynaklarında yer almaz. Ancak Muslu'nun işinin bitirilmesinin ardından, Kuyucu Murad Paşa tarafından otağına davet edilen Yusuf Paşa'nın sofrası başında infazı hadisesi, Hasan Bey-zâde ve diğer birkaç kaynaktan da nakledilir¹²⁷. Kâtib Çelebi, Yusuf Paşa'nın işinin bitirildiği günün ikindisinde, Maltepe yolundan on kadar atlinin, Muslu Çavuş'un mızrak ucuna takılmış başını getirip Serdar'ın otağı önüne diktiklerini, maktul Yusuf Paşa'nın cesedi ve Muslu Çavuş'un başının, iki gün orada kaldığını yazmakta; bu arada İçel sancağının, daha önceki söze mutabık olarak Zülfikar Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'e verildiğini de ilave etmektedir¹²⁸.

Muslu Çavuş'un hikâyesi de, dönemin diğer Celâlî reislerinin gibi dramatik şekilde sonlanmıştır. Tecrübeli Sadrazam Kuyucu Murad Paşa'nın, asker ve hazine sarf etmeden işi “sühûletle” halletmesi, onun Celâlîlerle mücadele stratejisi için uygun bir başarıydı. Ancak gözlerden ırak Anadolu vilâyetlerinin, yaşlı Serdar'ın Pâdişah'a söylediği rivayet edildiği gibi, gerçekten de “âsûde” (huzurlu) kaldığına¹²⁹, en azından İçel sancağı için inanmak güçtür. Zira daha Muslu Çavuş'un katlinin üzerinden birkaç ay geçmişken, yeniden eşkıyalık haberleri duyulmaya başlamıştır. *Suhte tâifesinden Gözü Akça* adlı kişinin, Lârende ile Mut arasında yol güzergâhı üzerindeki Malye köyü yakınlarında kale bina ederek, etraftaki köylülerin evlerini ateşe verdiği, mallarını sürüp götürdüğü, yoldan geçenleri soyduğu ve bazılarını da öldürdüğü haber verilmiştir. Bu hadiseleri İçel'de görev yapan Yeniçeri Musa, ancak Alaiye Beyi Ömer'e gidip anlatarak onun vasıtasıyla merkeze duyurabildiğine bakılırsa, Muslu'nun ölümünden sonra sancağa tam bir kargaşanın hâkim olduğu söylenebilir¹³⁰. 1610 senesine ait resmî yazışmalardan da, Muslu Çavuş'un idamının İçel sancağındaki artçı sarsıntıları sadedinde bazı gelişmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Muslu Çavuş'un sancaktaki adamları, çeşitli vesilelerle kendilerine yapılan baskılara direnmeye çalışırken, merkezle taşra arasındaki yazışmalara konu olan asıl öncelikli hususun, *muhallefat* meselesi olduğu gözükmemektedir. Mamafih Muslu Çavuş'un infazının hemen ardından, Zülfikar Paşa bizzat İçel sancağına giderek maktulün mallarını kabz etmiş, hatta Kâtib Çelebi'nin, abartılı gözükün

¹²⁶ *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III, s. 877-879; *Fezleke*, I, s. 424.

¹²⁷ *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III, s. 877-879; , II, s. 123; *Fezleke*, I, s. 424.

¹²⁸ *Fezleke*, I, s. 425.

¹²⁹ *Fezleke*, I, s. 425.

¹³⁰ İçel'de düzenin sağlanması hususunda Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'ya yazılan *hüküm*: BOA, MD, nr. 78, s. 477, hkm. 1225 (13 Aralık 1609).

ifadeleriyle bunlar İçel'den 700 katar deveyle İstanbul'a taşınmıştı¹³¹. Ancak Muslu Çavuş ve adamlarının mallarının tam olarak ele geçirildiğine dair merkezin şüphelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa'ya yazılan 13 Mayıs 1610 tarihli *hükümde*, Silifke Kalesi âyanı ve kaledeki zâbitlerden Mustafa adlı *sekbanın*, maktul Muslu Çavuş'un geride bıraktığı mallarını teslim hususunda söz verdikleri halde sözlerinde durmadıkları söylenip, Muslu'nun ne kadar emlak ve erzakı varsa hepsini ortaya çıkarması ve el koyması emredilmiştir¹³². 23 Haziran 1610'da İçel Beyi'ne yazılan emirde ise, sözü edilen kişinin, Muslu Çavuş'un bölük-başısı Arab Mustafa olduğu ifade edilmektedir. Yine burada söylendiğine göre Arab Mustafa, Muslu'nun idamından sonra geride kalan *sekban* ve *suhte* gruplarını başına toplamıştır. Bunlar arasında Deli Bayram ve Abdülkadir adlı âsiler de vardır. İçel Beyi Mehmed, bunlar üzerine asker sevk edince çatışma çıkmış ve âsi elebaşları yaralanmıştır¹³³. Ayrıca yine Silifke Kalesi'ne girmiş olan isyancılardan Kara Said, Kara İdris, Kara İbrahim ve daha başkaları ele geçirilerek başları kesilmiştir¹³⁴. Böylece İçel'in, Silifke ve Mut gibi şehir merkezlerinde Muslu Çavuş'un kılıç artıkları, şiddet yoluyla temizlenmiş gibi görünmektedir. Fakat bölgede tam anlamıyla sükûnetin sağlanması neredeyse imkânsızdır. Bu yüzden 1611 yılı belgelerinde, sancağın dağlık kesiminde yer alan ve isyan sırasında harap olan Mara Kalesi'nin yeniden tamirine çalışıldığı¹³⁵, ayrıca Muslu Çavuş isyanıyla irtibatlı olan kişilerin takibi ve cezalandırılmaları için uğraşıldığı¹³⁶ görülmesi, hiç de şaşırtıcı değildir.

Netice

17. yüzyılın hemen başında İçel sancağında patlak veren Muslu Çavuş isyanının, tam da “dönemin ruhuna” uygun bir kalkışma olduğunu söylemek mümkündür. Muslu Çavuş'un 1606'dan itibaren merkezî idareye kafa tutmaya başladığı tahmin edilmektedir. 1607 senesi yaz aylarında ise artık o, Celâlî seferine hazırlanan Kuyucu Murad Paşa'nın temizlenecekler listesindeki bir âsidir. Şu halde dönemin arşiv kayıtları ve kroniklerindeki bilgiler bir araya getirildiğinde, Muslu Çavuş isyanının genel karakteri hakkında özetle şu neticelere ulaşılabılır:

Her şeyden önce isyanın, sancakta 1603'te zirve noktasına ulaşan *suhte fesadının* tahrip ettiği sosyo-politik zemin üzerinde çıktığına, bir başka deyişle bunun bir sonucu olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü *suhte* gruplarını ezmek ve

¹³¹ *Fezleke*, I, s. 429.

¹³² BOA, MD, nr. 79, s. 61, hkm. 520.

¹³³ İçel Beyi'ne yazılan *hüküm*: BOA, MD, nr. 79, s. 333, hkm. 838 (23 Haziran 1610).

¹³⁴ BOA, MD, nr. 79, s. 333, hkm. 839 (23 Haziran 1610).

¹³⁵ İçel Beyi'ne ve Mara Kadısı'na yazılan *hüküm*: BOA, MD, nr. 79, s. 326, hkm. 823 (28 Şubat 1611).

¹³⁶ BOA, MD, nr. 79, s. 326, hkm. 822.

düzeni yeniden tesis etmek göreviyle 1603'te İçel'e gelen Hasankeyf sancak beyi Mehmed'in, bu bahaneyle emri altındaki *sekban* ve *levant* askeriyle orantısız güç kullanması, kaçınılmaz olarak tepki doğurmuştur. Her ne kadar başlarda, *suhte* zulmünden bezmiş ve kaostan bıkmış İçel *âyânı* ve yerli halk ona destek vermiş olsa, hatta bunlar arasında Muslu bile bulunsa da, bir süre sonra işin şekli değişmiştir. Dağıtılan *suhte* gruplarının tedricen temizlendiği birkaç yıl süresince, Muslu Çavuş'un adından hiç söz ettirmemesi ilginçtir. 1606'ya kadarki bu sürede, Mehmed Bey'in "zulmünden" kaçan *suhte* ve halkın, Muslu'nun etrafında toplanmış olduklarını düşünmek mümkündür. Nihayet Serdar Kuyucu Murad Paşa 1607 yaz mevsiminde Celâlî seferine çıktığında, Anadolu'daki diğer birçokları gibi Muslu Çavuş da, infaz edilecek isyancılar listesine dâhil edilmiş bulunuyordu. Aynı yılın bahar aylarından itibaren sefer hazırlığı yapılırken, Kuyucu'nun Muslu Çavuş'a İçel sancak beyliğini vermesi ve orduya katılmak üzere çağrı yapması, tecrübeli devlet adamının Celâlî stratejisinin bir parçasıydı. Bu arada Muslu Çavuş'un, sancak beyliği görevini talep ettiğine dair kaynaklara yansıyan herhangi bir şeye rastlanmaz. Belki de Muslu Çavuş'u, yukarıda sözü edilen hadiselerin tabii seyri, kaçınılmaz biçimde önce çıkarmış da olabilir. Her nasılsa kesin olan husus, feodal eğilimlerin güçlü olduğu İçel gibi bir Anadolu sancağında, mahallî bir Celâlî reisinin, sancak beyliği tevcih edilecek duruma gelmiş olduğu keyfiyettir. Ancak Muslu Çavuş, sureta tevcih edilen bu mansıbın, aslında düzmece bir plan olduğunun da herhalde farkındadır. Nitekim Celâlî seferine katılma davetini reddetmiştir. Komşu Tarsus sancak beyi Cemşid'in de benzer şekilde davranması, Kuyucu'ya karşı mahallî liderler arasında genel bir güvensizliğin bulunduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, isyancı liderleri tedbirli olmaya sevk etmiştir. Kuyucu'nun hedefindeki Muslu Çavuş'un ise, infaz edildiği Ekim 1609 tarihinde kadar hayatta kalabilmesi, şüphesiz İçel sancağının kendine özgü dağlık ve korunaklı coğrafi şartlarıyla mümkün olmuştur. Ne var ki Murad Paşa'nın, üç aşamalı Celâlî stratejisi, en nihayetinde Muslu Çavuş için de işletilmiştir. Kâğıt üzerinde kalan mansıp tevcihiyle oyalanmış, dönemin Kalender-oğlu ve Canbolat-oğlu gibi diğer isyancı liderleriyle ittifak kurmalarına mâni olunmuş ve nihayet, "müdârâ" suretiyle Karaman Beylerbeyi Zülfikar Paşa tarafından gönüllü çelinerek götürüldüğü Konya Meram bağlarında infaz edilmiştir.

Son tahlilde bu araştırmada, Anadolu'nun tipik bir sancağında ortaya çıkan mahallî bir Celâlî liderinin isyanı anlatılmıştır. Mesele hakkında yeni bir teorik yaklaşım iddiası olmayan bu araştırmadan beklenen yarar, Celâlî isyanları hakkında daha önce yapılan çalışmalara ufak bir katkıdan ibarettir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mühimme Defterleri (MD).

Mühimme Zeyli Defteri (MZD).

Kâmil Kepeci (KK).

Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Seferi Mühimmesi (1607), Hazırlayan: Mehmet Şahin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Celâli Hareketleri, (8 Numaralı Mühimme Zeyli'ne Göre), Hazırlayan: Dilek Şahin, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-171), Hazırlayan: Selçuk Demir, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2008.

75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331), Hazırlayan: Adem Keleş, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.

Temel Kaynaklar

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, Cilt: III, Hazırlayan: Şevki Nezih Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

Kâtib Çelbi, *Fezleke, [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, Cilt: I, Hazırlayan: Zeynep Aycibin, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul 2016.

Mehmed b. Mehmed er-Rûmî(Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı, Hazırlayan: Abdurrahman Sağırılı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Mustafa Nâimâ Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâkfikeyn)*, Cilt: II, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i, Cilt: II, Hazırlayan: İbrahim Hakkı Çuhadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Peçuylu İbrahim, *Târîh-i Peçevî*, Cilt: II, İstanbul 1283.

Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), Cilt: I, Hazırlayan: Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Çelik, Göknur, *Vâsıtı'nın "Gazavât-ı Murad Paşa" Adlı Eserinin İncelemesi*, Marmara Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006; Bu eserin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi nüshasının neşri: Ayşe Pul, *Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlîlerle Mücadelesi, Gazavât-ı Murad Paşa*, CMT Yayıncılık, Samsun 2014.

Modern Kaynaklar

Acun, Fatma, "Celâlî İsyancıları (1591-1611)" *Türkler*, Cilt: 9 (Ankara 2002), s. 695-708.

Akdağ, Mustafa, *Celâlî İsyancıları, 1550-1603*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celâlî İsyancıları"*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Alkan, Mustafa, "Softa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt: 37 (Ankara 2009), s. 342-343.

Barkey, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Çeviri: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt: I, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul 1989.

Cook, M. A., *Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600*, Oxford University Press, London 1972.

Griswold, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, Çeviri: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2002.

İlgürel, Mücteba, "Celâlî İsyancıları", *DİA*, Cilt: 7 (Ankara 1993), s. 252-257.

İşbilir, Ömer, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, Cilt: 26 (Ankara 2002), s. 507-508.

Köse, Ensar, "İçel Sancağında Kargaşa: Suhte Fesadı (1576-1606)", *Çukurova Araştırmaları*, Cilt: 3, Sayı: 1 (Yaz 2017), s. 22-51.

Özcan, Abdülkadir, "Sekban", *DİA*, Cilt: 36 (Ankara 2009), s. 326-328.

Özel, Oktay, *The Collapse of Rural Order in Ottoman Anatolia, Amasya 1576-1643*, Brill, Leiden 2016.

White, Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2013.

Yörük, Doğan - Onur Kabak, "XVI. Yüzyıl Anadolusunda Bozkır/lı Cemaatleri", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016, Bildiri Kitabı)*, Konya 2016, s. 791-818.

Extended Abstract

The Celâlî riots were the most serious security problem in Anatolia in the early 17th century. As a result, there was no safety in the provinces and *sanjaks* (administrative divisions) during these attacks. In 1603, the great rebellion of Medrese students (*suhtes*), who escaped from other regions and gathered in the *sanjak* of İçel, disrupted the social order in this *sanjak*. Although the rebellion (*suhte fesâdi*) was suppressed by hard measures, it caused new problems regarding the future. This is because the harsh measures – put into practice to ensure safety by the *sanjak* officers who came to İçel from outside – caused the local people to react. Muslu Çavuş, who was a typical Celâlî leader from the local area, came to the forefront of the rebellion during this turbulent period. In addition to student groups who escaped to the mountain areas, scattered Celalis (*perâkende*) from outside the *sanjak* also took side with Muslu. Thus, he began the rebellion in 1606, and from the following year onwards, almost all of İçel's important castles came under his control. However, the Ottoman soldiers could not be sent against the rebels, for the geography of the region was rugged. In the meantime, Kalenderoğlu, one of the famous Celâlî leaders, wrote a letter and proposed an alliance to Muslu. Whereas the Grand Vizier Kuyucu Murad Pasha firstly appointed Muslu Çavuş as governor of the İçel *sanjak*, he then suddenly executed him by trickery in the city. This research provides detailed sociological analyses of the rebellion and the event that followed.

The primary sources employed in this study are famous Ottoman authors, such as Hazan Bey-zâde, Topçular Kâtibi, Vâsîfî, Sâfî, Peçuylu, and Kâtib Çelebi, who all wrote about these events in great detail. In addition, some documents and records, such as *mühimme* and *mühimme zeyli* in the Prime Ministry Ottoman Archives, are used as secondary sources in this research.

It seems relevant to argue that the event of Muslu Çavuş, which broke out in the İçel *sanjak* in the beginning of the 17th century, was an uprising that reflected the *Zeitgeist*. In this period, also referred to as "the age of rebellions" by some historians, various rebellions appeared under the name "Celâlî" in many parts of

Anatolia. While it is not correct to think that the events in İçel were any different than the rebellions, it could also estimate that Muslu Çavuş had begun to challenge the central government from 1606 onwards. In the summer of 1607, he was a rebel in the blacklist of Kuyucu Murad Pasha, who prepared for the Celâlî campaign.

As a result, the general characteristics of the Muslu Çavuş revolt can be summarized as follows. Above all, the rebellion took place as the region's socio-political ground was destroyed by the *suhte fesâdı* that in turn had reached its peak in İçel in 1603. In other words, there is no doubt that the Muslu rebellion was a result of the Medrese student events. This is because in 1603 the disproportionate use of force by the *sekban* and *levant* – under the command of Mehmed Bey, who had come to İçel from Hasankeyf *sanjak* with the task of crushing the *suhte* groups and thus aimed at restoring the social order – caused an inevitable reaction. Although in the beginning, the İçel's *âyans*, the people, and even Muslu Çavuş, who were fed up with the student revolt and the rage, supported him, the situation changed after a while. It is interesting to note that Muslu Çavuş did not appear for a few years during which the *suhte* groups had been cleaned up. From this period until 1606, it is possible to think that the *suhte* and people (who escaped from the “persecution” of the Mehmed Bey) gathered around Muslu Çavuş. Finally, in the summer of 1607 – when Serasker Kuyucu Murad Pasha began his campaign for Celâlî – Muslu Çavuş was also one of his targets like many other rebel leaders in Anatolia. While preparing for the military expedition from the spring of this year, Kuyucu appointed Muslu Çavuş as the governor of the İçel *sanjak*, and sent orders to join the army. In fact, it was part of the Celâlî strategy of the experienced statesman. In the meantime, there is no information on whether Muslu Çavuş had been asked to be appointed as a governor or not. Presumably, during the events mentioned above, his leadership emerged naturally. What is certain is that in an Anatolian province like İçel, where the feudal tendencies were strong, a local Celâlî leader reached a position to be appointed as a governor. However, Muslu Çavuş was probably aware that this so-called assignment was, in fact, a careful plot. Therefore, he refused the invitation to join the Celâlî campaign. The governor of Tarsus, İçel's neighboring *sanjak*, Cemşid, did not join the army in a similar way. This situation can be interpreted as a general lack of confidence among the local leaders against Murad Pasha. Despite everything, it became possible that Muslu Çavuş succeeded in surviving for two years until he was executed in November 1609, thanks to the unique mountainous and sheltered topography of the İçel *sanjak*.

Ottoman historian Kâtib Çelebi argues that the famous Celâlî leader Kalenderoğlu sent a letter and offered an alliance to Muslu Çavuş during this period. However, this information is not confirmed by other historians. On the other hand, it could be argued that an alliance between these two leaders was never a possibility. This

is because the Kalender, who was defeated by Murad Pasha, escaped to Iran, and Muslu Çavuş was caught up in the trap (*müddârâ*) by Karaman Governor Zülfikar Pasha. Finally, in Konya, Pasha carried out the punishment for Muslu Çavuş in October 1609, i.e. he was executed, and his cut head was sent to Istanbul. His money and property, in turn, were confiscated by the state treasury.

In brief, this research examines the rebellion of a local Celalî leader who appeared in a typical province of Anatolia. The benefit expected from this research, which does not claim to offer a new theoretical approach regarding the issue, is a small contribution to the earlier works on the subject of Celâlî rebellions.